

Roman Kuhar in Iztok Šori

PRIZADEVANJA za ENAKOST

Okviri homofobije v Sloveniji

PRIROČNIK

Prizadevanja za enakost: Okviri homofobije v Sloveniji

Priročnik

Avtorja priročnika: Roman Kuhar in Iztok Šori

Projekt: DARE (Dare to Care about Equality)

Izvedba fokusnih skupin: Marike Grubar, Maja Ličen, Rok Smrdelj

Prevod in lektura: Andrej Zavrl

Oblikovanje: Matjaž Krmelj

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Izdal: Oddelek za sociologijo

Za založbo: Branka Kalenič Ramšak, dekanja Filozofske fakultete

Tisk: Birografika Bori, d. o. o.

Naklada: 300 izvodov

Ljubljana, 2017

Prva izdaja

Publikacija je brezplačna.

Izid knjige je omogočila Evropska komisija. Za vsebino te publikacije odgovarjajo izključno avtorji in se v nobenem primeru ne sme tolmačiti kot odraz stališč Evropske skupnosti.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

342.726(497.4)(035)

316.346.2(497.4)(035)

KUHAR, Roman, 1973-

Prizadevanja za enakost : okviri homofobije v Sloveniji : [priročnik] / Roman Kuhar in Iztok Šori ; [prevod Andrej Zavrl]. - Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2017

Vsebuje tudi prevod, tiskan v obratni smeri: Campaigning for equality : the frames of homophobia in Slovenia : [handbook]

ISBN 978-961-237-957-5

1. Šori, Iztok 2. Kuhar, Roman: Campaigning for equality

291897088

Kazalo

1.	Uvod.....	5
2.	Homofobija.....	6
3.	Raziskava.....	11
3. 1.	Kritična analiza okvirov.....	11
3. 2.	Empirično gradivo.....	14
3. 3.	Značilnosti diskurza v spletnih komentarjih.....	14
3. 4.	Rezultati raziskave.....	15
3. 4. 1.	Diagnoza.....	19
3. 4. 2.	Prognoza.....	33
3. 5.	Zaključki.....	36
4.	Istospolne družine in miti o partnerskem in družinskem življenju.....	38
4. 1.	Vpliv odraščanja v istospolnih družinah na posameznikovo spolno identiteto.....	39
4. 2.	Otroci iz istospolnih družin in spolne vloge.....	40
4. 3.	Otroci iz istospolnih družin in spolna usmerjenost.....	42
4. 4.	Otroci iz istospolnih družin, vedenjske motnje in psihološko počutje.....	43
4. 5.	Otroci iz istospolnih družin in homofobija.....	45
4. 6.	Zaključek.....	47
5.	Fokusne skupine kot metoda za testiranje sporočil osveščevalnih kampanj.....	52
5. 1.	Sodelujoči na fokusnih skupinah.....	53
5. 2.	Izvedba fokusne skupine.....	55
5. 3.	Zaključek.....	60
6.	Literatura.....	61

1. Uvod

Pričujoči priročnik je nastal v okviru projekta DARE (Dare to Care about Equality), katerega cilji so vključevali analizo diskurza, usmerjenega proti enakim pravicam LGBT skupnosti v Sloveniji, proučevanje diskriminacije na osnovi spolne usmerjenosti in pripravo ustreznih strategij boja proti homofobiji, v prvi vrsti skozi procese izobraževanja in ozaveščanja.

Priročnik predstavlja del rezultatov omenjenega projekta. Sestavljen je iz treh delov.

V prvem delu predstavljamo rezultate raziskave, v kateri smo na podlagi analize spletnih komentarjev ugotavljali, kje so ključni razlogi za zavračanje enakopravnosti gejev in lezbijk ter kakšna so ozadja homofobije v Sloveniji.

Z metodo kritične analize okvirov smo analizirali 1397 komentarjev pod članki, ki so bili objavljeni na spletnem portalu MMC RTVSLO in so vsebinsko pokrivali istospolno usmerjenost.

Analiza je pokazala, da je ključna »točka preloma« vprašanje istospolnih družin: pomemben del komentarjev je poudarjal, da nimajo nič proti gejem in lezbijkam, dokler ti ne vzgajajo otrok. Zaradi tega je drugi del tega priročnika namenjen sistematičnemu pregledu socioloških in psiholoških raziskav o odraščanju otrok v istospolnih družinah in odgovorom na najpogostejše strahove/predsodke, ki se pojavljajo v zvezi s tem.

V okviru projekta DARE smo kot odgovor na rezultate naše raziskave pripravili televizijsko osveščevalno kampanjo. Sporočila smo testirali s pomočjo metode fokusnih skupin. Ker je tovrstna analiza izredno draga in večinoma nedostopna akterjem in akterkam v nevladnem sektorju, smo s pomočjo študentk in študenta sociologije izvedli eksperimentalno različico fokusnih skupin. Priporočila in navodila, kako uporabiti tovrstno metodo za testiranje osveščevalnih kampanj nevladnih organizacij, predstavljamo v zaključku tega priročnika.

2. Homofobija

Klasično razumevanje homofobije kot fizičnega strahu pred homoseksualci je v sodobnosti preseženo. A sam koncept, katerega avtor je ameriški klinični psiholog George Weinberg, je nastal prav v tem kontekstu: homofobijo je primerjal s klavstrofobijo, agorafobijo in podobnimi strahovi in odpori, ki jih je srečeval v svoji praksi. Zaradi tega so nekateri njegovi kritiki opozorili, da Weinberg besede »homofobija« ni samo nerodno sestavil iz grške besede *phobos* (fobija) in latinske predpone *homo* (isti), pač pa jo je tudi »napačno« razumel kot predvsem fizični strah pred homoseksualnostjo. Čeprav slednje drži, je res tudi to, da je Weinberg že v uvodu svoje knjige *Society and the Healty Homosexual*, v kateri vpelje termin homofobija, pojasnil, da ta sočasno označuje bolezen, stališče, patologijo in svetovni nazor (Weinberg, 1972). Zaradi nejasnosti tega termina nekateri predlagajo uporabo drugih, čeprav sorodnih konceptov – na primer heteroseksizem ali heteronormativnost (glej Kuhar in drugi, 2011) – a dejstvo je, da je termin »homofobija« postal splošno poznan in da danes predstavlja najrazličnejše systemske in tudi povsem individualne pojavnosti zaradi njihove istospolne usmerjenosti. Gre za negativne odnose in čustva do homoseksualnosti, na katerih je utemeljena zakonska, ekonomska in simbolna diskriminacija istospolno usmerjenih oseb.

Obstajajo različne interpretacije, zakaj prihaja do homofobije. Groneberg (2011) navaja tri tipe tovrstnih pojasnitev: inercialne razlage, strukturne razlage in socialno-psihološke razlage. V primeru prvih je homofobija razumljena kot element kulture in zgodovine, ki se prenaša skozi čas in je odsev verskega in širšega družbenega odnosa do homoseksualcev v preteklosti. Strukturne razlage grede še korak globlje in poskušajo v preteklosti odkrivati in pojasnjevati tiste vidike stigmatizacije, ki so sploh omogočili zavračanje homoseksualnosti. Pri tem jih pogosto najbolj zanima konstrukcija moške subjektivitete, saj se zdi, da je v tej konstrukciji največ homofobnih nastavkov. S slednjim – z družbeno konstrukcijo moškosti – je tesno povezan tudi del socialno-psiholoških razlag, ki opozarjajo, da homofobija ni zgolj stvar preprostega prenosa nekdanjih odnosov do homoseksualnosti v sedanost, pač pa se homofobija v novih pojavnih oblikah vzpostavlja tudi v sodobnosti. V tem smislu homofobijo razumejo kot moderni fenomen, ki se ohranja zaradi patriarhalne kulture (razmerje med moškim in žensko in njunima spolnima vlogama), zaradi nasilja, ki je usmerjeno v skupine, ki so v družbi marginalizirane in pogosto konstruirane kot grešni kozli, ali pa zaradi političnih diskvalifikacij. V tem primeru je homofobija tesno povezana z nacionalizmom.

Mole (2016) ugotavlja, da je prav povezava homofobije in nacionalizma ključna pri razumevanju položaja LGBT oseb v vzhodni Evropi v post-socialističnem obdobju. V tem času so se namreč okrepila nacionalistična gibanja, pomembno pa se je tudi povečala ekonomska in politična negotovost. Ljudje so se zato v iskanju gotovosti, ki jo posameznik potrebuje v vsakdanjem življenju, zatekli k ideji o etnični identiteti kot tisti, ki povezuje določeno skupino in ki hkrati vzpostavlja tistega, ki je zunaj te skupine – torej Drugega. Hkrati ideja naroda kot skupine ljudi, ki so krvno povezani, lahko živi le skozi naturalizacijo patriarhalne družine, ki narod reproducira in kjer imata tako moški kot ženska svojo jasno določeno vlogo. Del tega procesa je tudi produkcija in reprodukcija norm in ideologij, ki določajo primerno seksualno vedenje. Seksualne kategorije, kot poudarja Weeks (2003), ne obstajajo v praznem prostoru, pač pa so vedno določene skozi kulturne in zgodovinske imaginarije: določajo jih različne institucije – Cerkev, družina, šola, medicina, zakonodaja itd. Rečeno drugače: del nacionalističnega projekta v postsocialističnem obdobju, ki je težil k enotnemu odgovoru na vprašanje, kdo smo »mi kot narod«, je bila tudi jasna določitev seksualne morale in norm, utemeljenih na heteronormativni ideologiji. Mole (2016) pojasnjuje, da je šlo pri tem procesu za aktivacijo diskurza, ki ga ne moremo pripisati določenemu (političnemu) subjektu, pač pa se je nacionalizem naslonil na razumevanje homoseksualnosti kot nečesa, kar samoumevno (po zdravi pameti) ogroža narod. Tako se vzpostavlja »samoumevna 'resnica', ki jo nacionalistični politiki lahko nadalje uporabljajo za doseg svojih političnih ciljev« (Mole: 2016: 110).

Kot bomo videli v empiričnem delu pričujoče analize, je bila prav samoumevnost homoseksualnosti kot grožnje – brez potrebe po pojasnjevanju – pomemben argumentacijski okvir v razpravah okrog novele Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih. Kljub temu pa je res tudi to, da v sodobnosti klasične predsodke, utemeljene v bioloških razlagah, v argumentacijah dopolnjujejo kulturne razlike, razlike v življenjskih stilih in vrednotah.

Ameriški psiholog Gregory Herek (1984, 1986, 1987, 1991, 2004) je bil eden od prvih, ki se je podrobneje ukvarjal s pojasnjevanjem homofobije skozi socialno-psihološki vidik. Njegova analiza je pravzaprav funkcionalistična, saj homofobijo pojasnjuje skozi osnovno (psihološko) funkcijo, ki jo izražanje homofobije opravlja oziroma zadovoljuje pri posamezniku oziroma skupini. Loči med tremi osnovnimi funkcijami: izkustvena funkcija, obrambna funkcija in simbolna funkcija.

Izkustvena funkcija je, kot pove že samo ime, edina, ki je utemeljena na dejanskih izkušnjah posameznikov in posameznic z osebami, ki so istospolno usmerjene. Izkustvena funkcija osmišlja pretekle izkušnje z geji in lezbijkami in uravnava nadaljnje vedenje: pozitivne izkušnje generirajo pozitivno vedenje in obratno. Raziskave (Barth in Parry, 2009; Herek, 2007; Herek in Capitanio, 1996; Lemm, 2006) kažejo, da ljudje, ki osebno poznajo kakšnega geja ali lezbijko, v povprečju izražajo manj negativen odnos do istospolno usmerjenih oseb. Pozitivna korelacija se krepi tudi s pogostostjo in poglobljanjem stikov. Herek (1991) ob tem opozarja, da z izkustveno funkcijo lahko pojasnimo manjši delež homofobije. Glavnina homofobičnega vedenja po njegovem temelji na predsodkih in stereotipih, tj. na odsotnosti dejanske izkušnje z osebami, v odnosu do katerih se vzpostavlja homofobičen odnos.

Obrambna funkcija opisuje nelagodnosti in anksioznosti, ki jo geji in lezbijke lahko sprožijo pri posamezniku. Anksioznost je pogosto povezana s posameznikovo konfliktno pozicijo glede lastnega seksualnega ali spolnega statusa. Rečeno drugače: izražanje homofobije je tu v vlogi obrambe pred lastnimi nezaželenimi lastnostmi, ki jih posameznik projicira na skupino homoseksualcev. Posameznik tako izvede »simbolno očiščenje« nesprijemljivih vidikov samega sebe. Potlačitev občutij na koncu dejansko uniči (homoerotično) željo, saj se ta preoblikuje v sovražstvo (tj. ponotranjeno homofobijo). Posameznik ob tem ne prepozna, da so tisto, kar sovraži, pravzaprav lastna homoerotična občutja.

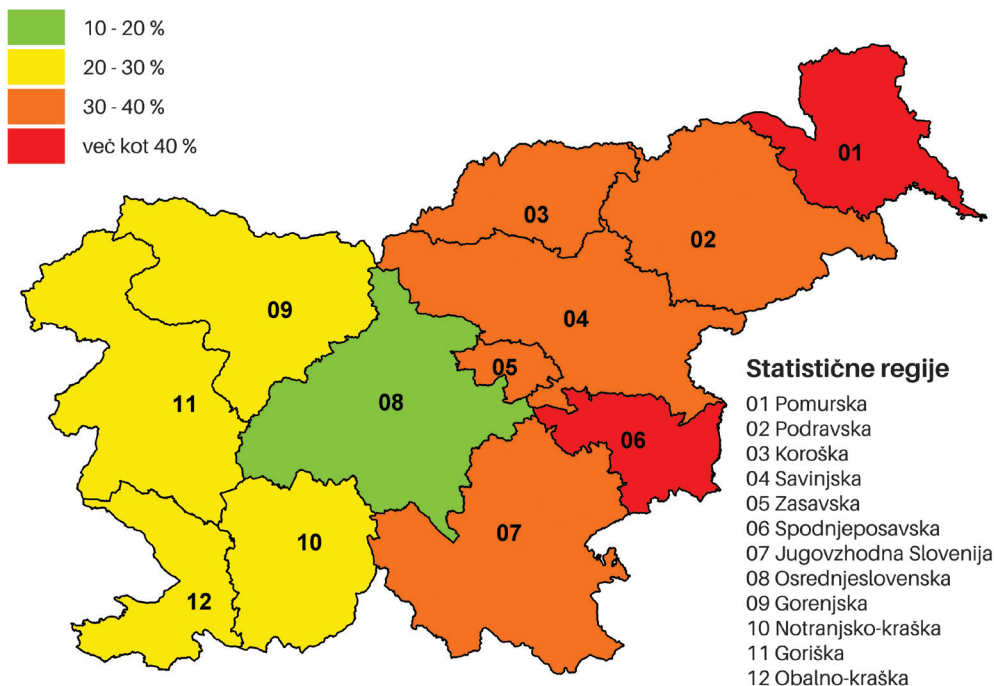
Največji del homofobije je po Hereku mogoče pojasniti skozi simbolno funkcijo. Pri tem posameznik skozi izražanje homofobije utrjuje svojo samopodobo in za to iz okolja prejema tudi podporo in odobritve. Posameznikova samopodoba se v kontekstu homofobije utrjuje bodisi skozi homofobična izražanja in stališča, za katera dobi podporo znotraj svoje družine, prijateljskega kroga ali širše družbe, bodisi skozi izražanje (homofobičnih) vrednot, ki so v središču posameznikovega razumevanja samega sebe. Herek pri tem kot primer navaja religioznost: če je v središču posameznikove vere prepričanje, da je homoseksualnost nesprijemljiva, potem izražanje homofobičnih stališč pravzaprav utrjuje posameznikovo pripadnost verski skupnosti in njenim moralnim vrednotam. Raziskave (Rowatt in drugi, 2009; Whitley, 2009) kažejo, da je prav verska pripadnost tista spremenljivka, ki je najtesneje povezana s homofobičnimi stališči. Vseevropska javnomnenjska raziskava je pokazala, da so med različnimi verskimi skupinami najbolj negativne odnose do homoseksualnosti izražali pripadniki in pripadnice pravoslavne in muslimanske vere (Takács in Szalma, 2011). Nizozemska študija

(Jaspers, Lubbers in de Graaf, 2007) je dodatno pokazala, da se na Nizozemskem, kjer obstaja majhna socialna distanca do istospolno usmerjenih, vloga religije pri homonegativnosti krepi, medtem ko stopnja izobrazbe slabi in nima velikega učinka na posameznikovo stopnjo homonegativnosti. Načeloma sicer velja, da negativni odnos do homoseksualnosti upada z naraščanjem stopnje izobrazbe (Herek, 2007; Hooghe in Meeusen, 2013). Raziskave tudi kažejo, da so moški bolj homofobni kot ženske, še posebej do gejev in transspolnih oseb (Herek, 2007; Jaspers, Lubbers in de Graaf, 2007; Kite in Whitley, 1996; Takács in Szalma, 2011), negativni odnos do homoseksualnosti pa narašča tudi s starostjo (Herek, 2007; Hooghe in Meeusen, 2013; Takács in Szalma, 2011).

Poleg demografskih dejavnikov so pomembni tudi kulturni in politični. Večje sprejemanje homoseksualnosti je tako povezano z višjo stopnjo zadovoljstva z demokracijo in lastnim življenjem (Takács in Szalma, 2011). Raziskave tudi kažejo, da ljudje, ki menijo, da je homoseksualnost izbira, istospolno usmerjenost bolj verjetno obsojajo in v manjši meri podpirajo pravice istospolno usmerjenih oseb v primerjavi z ljudmi, ki menijo, da so se geji in lezbijke takšni rodili (Herek in Capitanio, 1995; Wood in Bartkowski, 2004). Irska študija (Higgins in drugi, 2016) je pokazala, da sprejemanje homoseksualnosti lahko upade, ko gre za vprašanje istospolne usmerjenosti lastnega otroka. V tem primeru je homofobija povezana z domnevno racionalnimi strahovi staršev, da bo njihov otrok diskriminiran, marginaliziran in žrtev nepravilne obravnave, zato je zanje homoseksualnost sprejemljiva, dokler z njo niso neposredno soočeni.

Študije so pokazale, da homonegativnost upada z naraščanjem kulturnega kapitala (Slootmaeckers in Lievens, 2014), pozitivno pa je povezana s politično konservativnostjo in modernim seksizmom (Morrison in Morrison, 2003), pa tudi z rasizmom, patriotizmom in nacionalizmom (Morrison, Kenny in Harrington, 2005). Najbolj homofobne poglede v Evropi izražajo podporniki skrajne desnice (Takács in Szalma, 2011).

V raziskavah Slovenskega javnega mnenja socialno distanco do homoseksualcev merijo z vprašanjem, koga respondenti ne bi želeli za soseda. Podatki za leto 2016 kažejo, da je ta delež 28 %, kar je za dobro polovico manj, kot je bil v devetdesetih letih. Po regijah največja socialna distanca obstaja v Posavski regiji (58 %), najmanjša pa v Osrednjeslovenski regiji (15,5 %).

Slika 1 – Za soseda ne bi želel imeti homoseksualca. Vir: Slovensko javno mnenje, 2016.

Herek (1991) ugotavlja, da moramo za učinkovito spopadanje s homofobijo razumeti, katero (psihološko) funkcijo opravlja pri posamezniku. Rečeno drugače: poznati moramo (psihološko) nagrado, ki jo posameznik dobi, ko izraža homofobična stališča. To je bilo izhodišče naše raziskave: zanimalo nas je, kako se komentatorji na spletnih straneh opredeljujejo do vprašanja homoseksualnosti in katere pojasnitvene okvire uporabljajo pri svoji argumentaciji. Predvidevamo, da je iz tovrstne kritične analize okvirov moč razbrati tudi funkcije, ki jih homofobija opravlja pri različnih skupinah posameznikov. Šele s tem je mogoče tudi odgovoriti na vprašanje, kako se spopadati s homofobijo, saj različne funkcije, ki jih opravlja homofobija, zahtevajo različne načine soočanja z njo.

3. Raziskava

V okviru projekta DARE¹ smo želeli ugotoviti, kje so ključni razlogi za zavračanje enakopravnosti gejev in lezbijk ter kakšna so ozadja homofobije v Sloveniji, da bi s pridobljenim védenjem v prihodnosti te probleme informirano naslovili preko javnih kampanj. Ena od aktivnosti projekta je bila raziskava diskurza o homoseksualnosti ter gejih in lezbijkah v spletnih komentarjih. V ta namen smo med aprilom in julijem 2016 z metodo kritične analize okvirov analizirali 1397 spletnih komentarjev, ki so bili objavljeni na portalu Multimedijskega centra RTV Slovenija (MMC RTVSLO), enem ključnih slovenskih informativnih spletišč. V vsakem komentarju smo identificirali, kako avtor določa, kaj je problem (diagnoza), in kakšno rešitev (prognoza) ponujajo. Nato smo diagnoze na eni in prognoze na drugi strani združevali v okvire ter jih analizirali. Pri tem smo soočali argumente in diskurz nasprotnikov in zagovornikov enakih pravic gejev in lezbijk.

Analiza zajema celotno leto 2015, ki ga je politično močno zaznamovala referendumsko kampanja o spremembi Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR), ki je v družinski zakonodaji popolnoma izenačila pravice raznospolnih in istospolnih partnerskih zvez in družin. Ta sprememba je bila zavržena na referendumu 20. decembra 2015. Pričakovano se je v tem obdobju največji del javnih debat o istospolni usmerjenosti, gejih in lezbijkah odvijal v povezavi z referendumom. Kljub temu je MMC RTVSLO v tem času objavil tudi nekaj drugih člankov, ki so se navezovali na LGBT tematike. V analizi smo upoštevali vse članke – tako tiste, ki so bili povezani z referendumom, kot tiste, ki so naslavljali druge LGBT vsebine.

3. 1. Kritična analiza okvirov

Kritična analiza okvirov je diskurzivni pristop pri raziskovanju norm, prepričan in zaznav, ki so vključeni v besedila. Ta metoda predpostavlja, da je v besedilih med drugim mogoče identificirati diagnoze, prognoze in okvire. Diagnoza odgovarja na vprašanje, kdo ali kaj je v besedilu predstavljen kot problem. Prognoza odgovarja na vprašanje, kdo ali kaj je v besedilu predstavljen kot rešitev. Pri tem je lahko v besedilu prisotnih več diagnoz in/ali prognoz, lahko pa tudi nobena. Okvir sintetizira posamezne diagnoze in prognoze, lahko bi rekli tudi,

¹ Projekt DARE (Dare to Care about Equality) je v okviru pogodbe JUST/2014/RDIS/AG/DISC/8220 financirala Evropska komisija. Nosilec projekta je bilo Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, partnerja pa Filozofska fakulteta UL in DIC Legebitra.

da jih razvrsti v smiselne kategorije, iz katerih je mogoče razbrati ključne ideje in ideologije, ki jih izražajo diagnoze in prognoze. Po Verloo (2005: 20) je okvir »organizacijski princip, s katerim preoblikujemo fragmentarne in naključne informacije v strukturiran in pomenski problem, v katerega je lahko (implicitno ali eksplicitno) vključena rešitev.« V naši analizi smo okvire na ravni diagnoze in prognoze obravnavali ločeno.

Pri analizi smo postopali po naslednjih korakih:

1. Vsakemu besedilu (to je komentarju) smo določili diagnoze (probleme, ki jih komentar poudarja) in/ali prognoze (rešitve, ki jih komentar predlaga). Število diagnoz in prognoz smo omejili na največ po 3.
2. Nato smo v vsakem besedilu na podlagi identificiranih diagnoz in/ali prognoz določili glavno diagnozo in glavno prognozo. Pri tem so nas najbolj zanimale diagnoze oz. prognoze, ki so zadevale homofobijo.
3. Nadalje smo vsakemu komentarju določili dva okvira: enega na podlagi glavne diagnoze in enega na podlagi glavne prognoze.
4. Okvire smo razvrstili glede na to, ali se pojavljajo pri zagovornikih ali nasprotnikih enakih pravic gejev in lezbijk, ter vsakega od njih analizirali.

Postopek kodiranja komentarjev bomo prikazali na dveh primerih, prvega je zapisal nasprotnik, drugega pa zagovornik enakih pravic. Vse komentarje objavljamo v izvorni obliki, vključujoč slovnične in druge napake.

Komentar 1

Kaj pa o nasilju istospolnih nad normalnimi ljudmi? Z oseba 1 in oseba 2 starši, brisanjem matere in očeta? Kaj so ponoreli? Naj si naredijo svoj zakon in zakonsko zvezo, zakaj se mešajo v obstoječa razmerja? Predrzneži!

Diagnoza 1: Geji in lezbijke niso normalni.

Diagnoza 2: Nasilje gejev in lezbijk nad heteroseksualci.

Diagnoza 3: Brisanje materinstva in očetovstva.

Glavna diagnoza: Geji in lezbijke – nasilni in nenormalni.

Okvir diagnoza: Homoseksualnost in transspolnost (znotraj tega okvira smo zbrali diagnoze, ki problematizirajo homoseksualnost (ali transspolnost – teh člankov je bilo izredno malo) kot nenaravno, nenormalno, nemoralno itd.).

Prognoza 1: Ločena (zakonska) obravnava istospolnih in raznospolnih partnerskih zvez.

Prognoza 2: /

Prognoza 3: /

Glavna prognoza: Ločena (zakonska) obravnava istospolnih in raznospolnih partnerskih zvez.

Okvir prognoza: Diskriminacija gejev in lezbijk (znotraj tega okvira smo zbrali prognoze, ki kot rešitev predlagajo diskriminatorno, tj. drugačno obravnavo gejev in lezbijk na različnih področjih).

Komentar 2

Kot pričakovano, brez konkretnih odgovorov, brez konkretnih razlogov, brez kakršnih koli argumentov. V imenu vseh, ki smo trpeli več let svojega življenja, ker nas je bilo strah, kaj bo okolica rekla na to, da smo geji/lezbijke, vas pozivam, da greste na referendum in obkrožite ZA! zato, da vaših otrok in vnukov ne bo strah in sram, tako kot je bilo mene, dokler se nisem zavedal, da sem se pač tak rodil in sem tak tudi povsem normalen!

Diagnoza 1: Nasprotniki brez argumentov.

Diagnoza 2: Trpljenje in strah gejev in lezbijk.

Diagnoza 3: Obravnava istospolno usmerjenih otrok kot nenormalnih.

Glavna diagnoza: Nepoznavanje spolne usmerjenosti – geji in lezbijke so normalni.

Okvir diagnoza: Destigmatizacija homoseksualnosti (znotraj tega okvira smo zbrali diagnoze, ki so problematizirale stigmatizacijo homoseksualnosti in jo predstavljale kot naravno, normalno itd.).

Prognoza 1: Sprejemanje gejev in lezbijk kot normalnih.

Prognoza 2: Glasovanje na referendumu za enakopravnost.

Prognoza 3: /

Glavna prognoza: Glasovanje na referendumu proti diskriminaciji gejev in lezbijk.

Okvir prognoza: Politično delovanje za enake pravice (znotraj tega okvira smo zbrali prognoze, ki pozivajo h glasovanju za enakost na referendumu, pregon sovražnega govora, naj referendum plačajo tisti, ki so ga zahtevali, ipd.).

3. 2. Empirično gradivo

V prvem koraku smo z uporabo iskalnika zbrali vse članke, ki so tematizirali homoseksualnost, transspolnost, homofobijo, geje, lezbijke, spremembo ZZZDR ipd. in so bili objavljeni na MMC RTVSLO v letu 2015. Takšnih člankov je bilo 130, pod njimi objavljenih komentarjev pa 35.000. Glede na kapacitete raziskovalne skupine je bila to prevelika količina podatkov, zato smo se odločili narediti ožji izbor. Članke smo razporedili v 10 skupin in pri tem sledili kriteriju sosledja posameznih dogodkov ter vsebinski umestitvi članka v rubriko na portalu samem. Iz vsake kategorije smo nato izbrali tretjino člankov z največ komentarji in tako pridobili izbor 38 člankov.

Pri vsakem članku smo kodirali prvih 50 uporabnih komentarjev, saj je testno kodiranje pokazalo, da po tej številki dosežemo točko saturacije. V nadaljevanju se namreč pojavljajo komentarji, ki se oddaljujejo od teme članka, ali pa ponavljajo že prej izražene ideje, mnenja ipd. Kodirali smo le komentarje, ki so skušali svoja stališča argumentirati oz. so povedali kaj več kot npr. le to, da spremembo ZZZDR podpirajo ali ji nasprotujejo.

Končno število vseh kodiranih komentarjev, ki so zajeti v to analizo, je 1397. Na strani diagnoze smo identificirali 1263 okvirov in na strani prognoze 386 okvirov, ki smo jih nato združevali v večje, vsebinsko smiselne celote. Razlika med številoma je pričakovana, saj besedila praviloma v večji meri poudarjajo probleme kot ponujajo rešitve. Zagovorniki so bili nekoliko aktivnejši pri komentiranju, saj smo pri njih identificirali 921 okvirov (693 na ravni diagnoze in 228 na ravni prognoze), pri nasprotnikih pa 728 okvirov (570 na ravni diagnoze in 158 na ravni prognoze).

3. 3. Značilnosti diskurza v spletnih komentarjih

Preden preidemo na predstavitev rezultatov, je potrebnih še nekaj pojasnil o značilnostih diskurza, ki ga analiziramo. Predvsem je pomembno poudariti, da komentarji na spletu ne odražajo javnega mnenja celotne populacije. Uporabniki se morajo prijaviti na forum, pri čemer največkrat uporabijo psevdonim, zato obstaja možnost, da pri prijavi uporabijo izmišljene podatke in da ista oseba objavlja komentarje pod različnimi psevdonimi. Poleg tega so komentarji moderirani, kar pomeni, da so najbolj očitni primeri sovražnega govora izbrisani oz. da je sovražni govor prilagojen uredniški politiki.

Komentatorje pri odločitvi, da bodo sodelovali na javnem forumu, vodijo različni, pogosto specifičnih motivi. Na internetu sta se med drugim oblikovali dve kategoriji uporabnikov, ki se angažirajo predvsem zato, ker želijo provocirati: *troli* namenoma objavljajo neresnične in zavajajoče informacije, da bi spodbudili jezne reakcije, in skušajo biti pri tem pogosto duhoviti, *podžigalci* (flamers) pa objavljajo žaljive in sovražne komentarje, da bi podžgali sovraštvo in strasti (Miller in Slater, 2000). Poleg tega je komentiranje na internetu in sodelovanje v drugih oblikah spletne komunikacije postalo del političnih strategij, kar pomeni, da nekatere komentatorje za sodelovanje motivirajo ali tudi plačajo politične stranke in druge organizacije, ki želijo preko komentarjev vplivati na javno mnenje. Številni komentatorji sodelujejo redno, pod različnimi članki in z več komentarji (nekateri so v naši bazi zastopani s po več kot 50 komentarji). Čeprav portal nima vgrajene funkcije pogovora, so debate med komentatorji pogoste in večkrat žolčne.

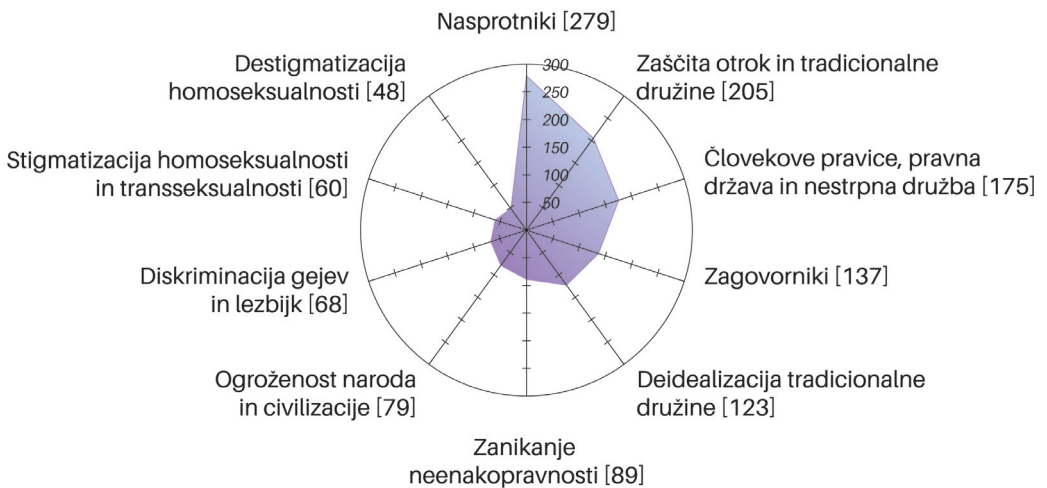
Čeprav o spolu uporabnikov ne moremo zagotovo sklepati, je iz slovničnega zapisa komentarja razvidno, da v spletnih komentarjih sodelujejo predvsem moški, kar med drugim kaže, da se v internetnem okolju razlike iz nevirtualnega okolja reproducirajo in utrjujejo. Politika tudi na internetu ostaja moška domena. Ob tem je potrebno omeniti, da so komentarji in debate zelo politizirane, določajo jih teme člankov in aktualno politično dogajanje. Pogosto zaidejo na polje delitve domobranci vs. partizani.

Pri spletnih komentarjih gre torej v veliki meri za obliko strateškega komuniciranja, s katero skušajo posamezniki in (politične) organizacije vplivati na javno mnenje in politične odločevalce. Ta diskurz pogosto reproducira, dopolnjuje in podpira argumente političnih strank in drugih političnih akterjev, vendar pa nastaja v anonimnosti internetnega okolja, ki dovoljuje in zahteva več gibanja po robu sprejemljive komunikacije.

3. 4. Rezultati raziskave

Na strani diagnoze smo identificirali 10 različnih okvirov (slika 2): 5 pri nasprotnikih in 5 pri zagovornikih enakih pravic gejev in lezbijk (tabela 1). Najmočnejši je okvir *Nasprotniki* (279 pojavitev), ki vrednoti in kritizira ravnanja nasprotnikov spremembe ZZZDR (posameznikov in posameznic, civilnih iniciativ, političnih strank, Cerkve itd.). Med večjimi okviri je tudi okvir *Zagovorniki* (137), ki vrednoti in kritizira ravnanja zagovornikov spremembe

ZZZDR. Gre torej za zelo polarizirano debato, v kateri sodelujeta dve strani, ki napadata druga drugo, kar je glede na to, da analiziramo diskurz v spletnih komentarjih, tudi pričakovano. Pri tem lahko opazimo, da so v tovrstnih napadih zagovorniki enakih pravic gejev in lezbijk veliko aktivnejši kot nasprotniki, kar vzbuja vprašanje, ali ni njihova kampanja vsebovala preveč negativnih sporočil in bila utemeljena predvsem na nasprotovanju nasprotnikov. Vendar na podlagi naše analize tega ne moremo zaključiti, saj nasprotniki kot svoje oponente dojemajo tudi geje, lezbijke in transspolne osebe, ki jih napadajo znotraj nekaterih drugih okvirov, npr. *Stigmatizacija homoseksualnosti in transspolnosti* (60) ter *Zaščita otrok in tradicionalne družine* (205); ti nas na tem mestu še posebej zanimajo, saj neposredno odražajo odnos komentatorjev do homoseksualnosti ter gejev in lezbijk. Vidimo lahko tudi, da se najpogostejši argumenti nasprotnikov umeščajo v okvir *Zaščita otrok in tradicionalne družine*, medtem ko zagovorniki največkrat argumentirajo znotraj okvira *Človekove pravice, pravna država in nestrpna družba* (175).

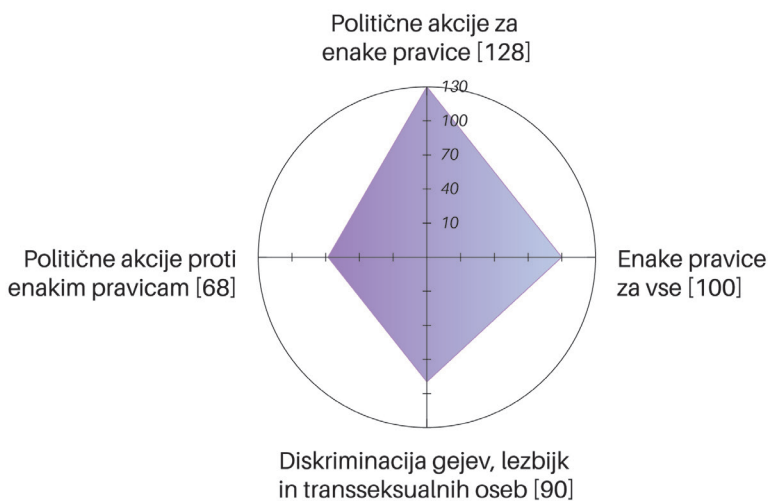
Slika 2: Vsi okviri na strani diagnoze. V oklepajih je zapisano število pojavitev vsakega okvira v bazi.

DIAGNOZA – Okviri po parih

NASPROTNIKI	ZAGOVORNIKI
Zaščita otrok in tradicionalne družine [205]	Deidealizacija tradicionalne družine [123]
Zagovorniki [137]	Nasprotniki [279]
Zanikanje neenakopravnosti [89]	Diskriminacija gejev in lezbijk [68]
Ogroženost naroda in civilizacije [79]	Človekove pravice, pravna država in nestrpna družba [175]
Stigmatizacija homoseksualnosti in transspolnost [60]	Destigmatizacija homoseksualnosti [48]

Tabela 1: Okviri na strani diagnoze, razvrščeni glede na to, ali se pojavljajo pri zagovornikih ali nasprotnikih enakih pravic gejev in lezbijk ter po principu argumenta in protiargumenta.

Na strani prognoze smo identificirali 4 okvire (slika 3), ki jih podobno kot v primeru diagnoze analiziramo po parih (tabela 2). Vidimo lahko, da so zagovorniki v večji meri skušali motivirati potencialne volivce k neposrednim akcijam, zlasti udeležbi na referendumu, ali pozivati k strpni družbi, saj sta najpogostejša okvira *Politične akcije za enake pravice* (128) in *Enake pravice za vse* (100). Nasprotniki komplementarno rešitve ponujajo znotraj okvirov *Diskriminacija gejev, lezbijk in transspolnih oseb* (90) in *Politično delovanje proti enakim pravicam* (68).

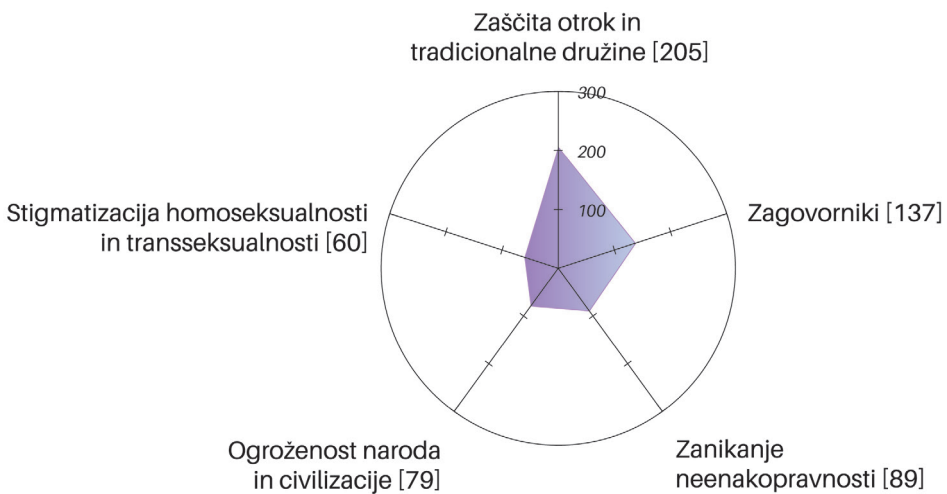
Slika 3: Vsi okviri na strani prognoze.

PROGNOZA - Okviri po parih	
NASPROTNIKI	ZAGOVORNIKI
Diskriminacija gejev, lezbijk in transspolnih oseb [90]	Enake pravice za vse [100]
Politično delovanje proti enakim pravicom [68]	Politično delovanje za enake pravice [128]

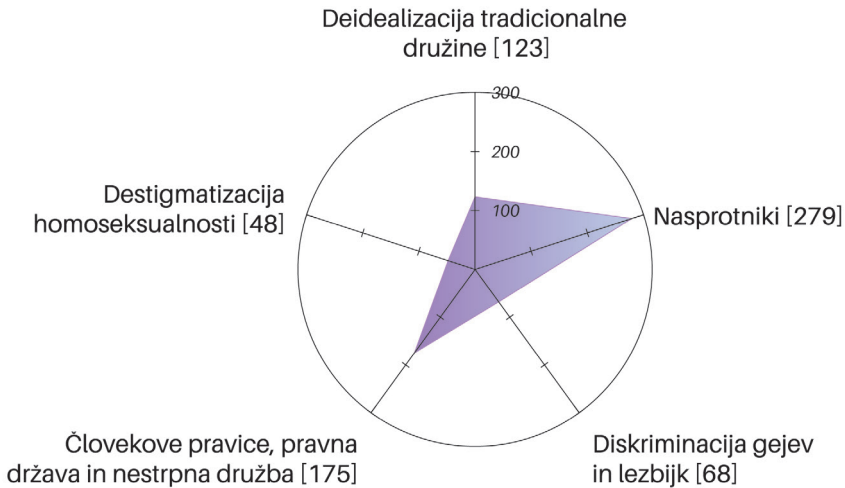
Tabela 2: Okviri na strani prognoze, razvrščeni glede na to, ali se pojavljajo pri zagovornikih ali nasprotnikih enakih pravic gejev in lezbijk ter po principu argumenta in protiargumenta.

3. 4. 1. Diagnoza

Na strani diagnoze smo identificirali 5 parov okvirov, ki so sestavljeni iz po enega okvira nasprotnikov in enega okvira zagovornikov. Pri nasprotnikih je npr. najmočnejši okvir na ravni diagnoze *Zaščita otrok in tradicionalne družine* (208), znotraj katerega komentatorji in komentatorke problematizirajo istospolne družine kot neprimerne za razvoj otrok (slika 4). Zagovorniki na te argumente odgovarjajo z okvirom *Deidealizacija tradicionalne družine* (116), znotraj katerega poudarjajo, da t.i. tradicionalna družina sama po sebi ne zagotavlja idealnega razvoja otroku (slika 5). Oba okvira zato obravnavamo kot komplementarni par.

Slika 4: Okviri na strani diagnoze pri nasprotnikih enakih pravic gejev in lezbijk.

Slika 5: Okviri na strani diagnoze pri zagovornikih enakih pravic gejev in lezbijk.

Zaščita otrok in tradicionalne družine vs. Deidealizacija tradicionalne družine

Najmočnejši okvir pri nasprotnikih je *Zaščita otrok in tradicionalne družine*. Pomembnost tega okvira se sklada z glavnim sporočilom kampanje koalicije *Za otroke gre*, ki je večino svojih moči (podobno kot komentatorji) usmerila v problematizacijo posvojitvev otrok v istospolne partnerske zveze. Na te argumente se zagovorniki odzivajo z okvirom *Deidealizacija tradicionalne družine*.

Zaščita otrok in tradicionalne družine

Izhodiščni argument okvira *Zaščita otrok in tradicionalne družine* je, da dobrobit otrok zagotavljajo le heteroseksualne dvostarševske družine, medtem ko so družine istospolnih partnerjev obravnavane kot grožnja ne le otrokom, temveč tudi tradicionalni družini ter obstoju družbe.

Znotraj tega okvira so problematizirane zlasti posvojitve otrok v istospolne pare, pri čemer številni komentatorji trdijo, da je to tudi edino, kar jih moti pri spremembi ZZZDR. Takšen je bil tudi glavni argument koalicije *Za otroke gre*. Spomnimo, da Družinski zakonik, ki je bil zavržen na referendumu leta 2012, ni omogočal posvojitvev otrok istospolnim parom (razen v primeru, če gre za biološkega otroka enega od partnerjev), a so ga ljudje kljub temu zavržili na referendumu, proti njemu pa je agitirala ista koalicija političnih strank in

iniciativ. Kaže, da imajo prepričanja nasprotnikov enakih pravic globlje in drugačne korenine kot le v skrbi za dobrobit otrok.

Istospolni pari in družine so v komentarjih obravnavani kot nenaravni in nenormalni, pri čemer je poudarjeno, da niso zmožni prokreacije in ne zagotavljajo vzgoje z (naravnima) žensko in moško vlogo ter nasploh predstavljajo okolje, ki za otroka »ni optimalno«.

Država je otrokom dolžna zagotoviti optimalno okolje za odraščanje, to pa je lahko le Družina, v kateri sta zastopana Oče-moški in Mati-ženska, kjer vsak s svojo spolno lastno vlogo oz. v unikatnem vzgojnem principu, izpolnita svoje vrhunsko poslanstvo naravno danost za katero sta poklicana! Ta umazan poskus diskvalifikacije oz. razvrednotenja Družine dopušča posvojevanje istospolnim skupnostim, ki pa zaradi svojih nespornih omejitev, v primerjavi s polnokrvno Družino, NIKOLI ne bodo mogli parirati za to vlogo! [Sklonjen]

Na podoben način so tudi posvojitve otrok v istospolne družine diagnosticirane kot nenaravne, bolne in grožnja otrokom, pojavljajo se argumenti o eksperimentiranju in manipuliranju z otroki, poglobljenju otrok (otroci naj bi bili za geje in lezbijke statusni simbol; odpiranje vrat nadomestnemu materinstvu; trgovanje z *našimi* otroci) ter legalistično argumentiranje, da posvojitev ni človekova pravica in sklicevanje na »pravico otrok do očeta in mame«. Veliko je strahov o tem, kakšne posledice vse to prinaša družini in družbi. Istospolni pari naj ne bi bili primerni za vzgojo otrok tudi zato, ker so egoistični, neodgovorni, delinkventni in imajo problematične življenjske stile.

Nasprotniki tudi menijo, da če bi za mnenje vprašali otroke, bi ti nasprotovali posvojitvi v istospolno partnerstvo, ter da bodo otroci, ki odraščajo v istospolnih družinah, deležni šikaniranja. Ob tem se problematizira tudi poučevanje o homoseksualnosti v šolah in vpeljevanje »teorije spola« v učne načrte.

” *Moj prijatelj, ki je gay je izjavil sledeče: “čeprav sem gay si ne morem predstavljati, da bi živel brez svojega očeta, ki ga neizmerno spoštujem in ljubim, zato bom glasoval kot gay proti, ker si ne predstavljam, da bi kak otrok živel brez očeta in mame”.... no in zato bom tudi jaz v dobrobit vsem naslednjim generacijam gejev glasoval PROTI! [ajvar]*

” *kako razložiti otrokom v vrtcu ali prvih razredih OŠ ko te bo sošolec spraševal, zbadal, kako to da pa imaš ti kar dva očeta oz. mami, da se ne bodo počutili odrinjene (razumet verjetno še ne bodo mogli, al bomo obliko spolnosti vpeljali že v prve razrede) ker jim ne bo jasno kaj jih sprašujejo. drugače poroka med istospolnimi-če želijo [RYAN]*

Komentatorji nasprotujejo redefiniciji družine in navajajo, da sprememba zakonodaje pomeni degradacijo družine, očetovstva in materinstva ter brisanje spola in pojmov mož in žena.

” *Seveda sem za poroke. Kogarkoli. Ne pa na tako zelo neroden način, da se ukinjata “oče” in “mami”. In nadomesti s “starš 1” in “starš 2”. Preprosto mam pravico da ostanem OČE. Če se gremo enakopravnost tako, potem dajmo pravico tudi muslimanom, mormonom... in ostalim, katerim vera in način življenja dovoljuje mnogoženstvo. In nadomestimo s starš 1, starš 2, starš 3, starš 4... do starš 30 ali več. [nevem]*

Diskriminatorni in sovražni diskurz, ki ga proučujemo, ločuje med »nami« in »drugimi« ter skuša na različne načine poudariti razlike in ustvariti razdor med obema skupinama. »Drugi« so esencialno drugačni (po stilu življenja, vrednotah, spolnih navadah, aspiracijah itd.) ter zato nezdržljivi z »nami«. Predstavljeni so kot grožnja, s čimer se upravičuje njihova diskriminacija. Tako se med analiziranimi komentarji pojavljajo tudi argumenti, da uzakonjenje enakih pravic za geje in lezbijke ogroža možnosti heteroseksualnih parov pri posvojitvah iz Rusije, ker naj bi Rusija prekinila bilateralne pogodbe z vsemi državami, ki omogočajo posvojitve v istospolne družine.

V okviru *Zaščita otrok in tradicionalne družine* lahko opazimo, da je diskurz nasprotnikov bolj emocionalen kot pa utemeljen na racionalnih argumentih, na kar kaže nenehno vpletanje otrok, izražanje strahov in poudarjanje groženj. Enake pravice gejev in lezbijk nasprotniki razumejo kot grožnjo nekaterim ključnim identitetnim kategorijam vsakega posameznika: družini, očetovstvu,

materinstvu, ženskemu spolu in moškemu spolu. Da bi razumeli, zakaj se ljudje čutijo ogrožene zaradi zakonske spremembe, ki ne bo na noben način posegala v njihovo življenje, si lahko pomagamo s konceptom »habitualne varnosti«. Behnke in Meuser (2012: 141–143) z uporabo Bourdieujevega konceptualnega aparata ugotavljata, da so ravnanja posameznikov odvisna od (spolno) določenih habitusov in osebne identitete. To pomeni, da npr. pri moških življenje, skladno z moškim habitusom, zagotavlja temeljno oz. »habitualno varnost«, kar se lahko kaže tako, da v vsakodnevem življenju sprejemajo spolne vloge kot naravno dane in delujejo v skladu s tradicionalno (heteroseksualno) moškostjo. V družbi, kjer se moškost in ženskost spreminjata in sta tradicionalna moškost in ženskost problematizirani, pa morajo moški in ženske v večji meri preizpraševati svojo vlogo in identiteto, kar lahko vodi do kriznih situacij in manjše »habitualne varnosti«. Nekateri v tem procesu sprejmejo alternativne modele moškosti in ženskosti, onkraj tradicionalne moške in ženske vloge, in nimajo težav s »habitualno varnostjo«. To pomeni, da lahko normativna sprememba na področju enakih pravic gejev in lezbijk omaja habitualno varnost posameznikov in posameznic, saj spreminja sam habitus in vpliva na družbene okvire sprejemljive ženskosti, moškosti in spolnosti.

Z vidika Herekove (1991) funkcionalne analize homofobije imamo v teh primerih opravek z utrjevanjem posameznikovega heteronormativnega vrednostnega sistema, v okviru katerega pomembno vlogo igrata (patriarhalna) razmerja med spoloma in konstrukcija nedolžnega otroka kot potencialne žrtve. Zdi se, da sta to ključna vsebinska vidika, tj. ključni vrednoti, ki se zdita ogroženi in ju je potrebno nasloviti v preprečevanju homofobije.

Deidealizacija tradicionalne družine

Na drugi strani zagovorniki enakopravnosti kot problem zaznavajo esencialistične argumente o večvrednosti in naravnosti tradicionalne družine, ki so zbrani znotraj okvira *Zaščita otrok in tradicionalne družine* in jih skušajo dekonstruirati z deidealizacijo dvostarševske heteroseksualne družine. Znotraj tega okvira se zagovorniki (podobno kot pri drugih okvirih) odzivajo na različne diagnoze nasprotnikov (kot so pravica starih staršev do skrbništva nad osirotelimi vnuki, nadomestno materinstvo, posvojitvena zakonodaja itd.) in jih skušajo ovreči z racionalnimi argumenti. Ključen argument je ta, da je za odraščanje otrok pomembnejša ljubezen in ne oblika družine ter da sprememba zakona le sledi realnemu stanju v družbi (različne oblike družin že obstajajo).

Če bi pobudnikom referendumu zares šlo za vse otroke, potem bi opustili misel o referendumu oz. bi se zavzemali ZA sprejetje zakonodaje.

Nasprotniki se ne zavedajo / zavedate, da že danes v Sloveniji živijo istospolne skupnosti, ki imajo otroke in jih tudi vzgajajo! Tako bo tudi po 20.12 !! Referendum tega dejstva ne more spremeniti in to je dejstvo, ki ga nasprotniki ne morate sprejeti !

Za otroke v teh družinah gre - in zato moramo glasovati ZA ! Gre za otrokovo enakopravnost.. [tweety7]

Zagovorniki skušajo deidealizirati tradicionalno družino med drugim tako, da problematizirajo razširjenost alkoholizma, nasilja, boje staršev za skrbništvo, materializem itd. Nekateri problematizirajo krščevanje otrok in vzgojo otrok v vernih družinah ter se sprašujejo, kaj bi se zgodilo, če bi na referendum dali ta vprašanja; obenem opozarjajo tudi na sestavo svete družine. Zagovorniki tudi navajajo vire, kjer otroci podpirajo enake pravice gejev in lezbijk. Opozarjajo, da se otroke v naši družbi obravnava kot zapuščino oz. dediščino.

Pa prosim nehanjte že zavajati, da novi zakon daje PRAVICO do posvojitve istospolnim parom. NIHČE nima in tudi po novem zakonu ne bo imel pravice do posvojitve. Par ima le pravico kandidirati za posvojitev in se postaviti v vrsto. Potem pa mora prestati številne teste, pogovore ipd. na podlagi česar se Center za socialno delo odloči, ali je par primeren za posvojitev. Strah, da bodo neprimerni pari dobili otroka v posvojitev je torej povsem odveč. Veliko bolj problematični so pari z lastnimi otroki, ki se ne ukvarjajo z njimi, jih zapostavljajo, kjer je alkoholizem itd. Takih družin je precej, pa se zelo redko kdo postavi v bran tem otrokom. [Allende]

Zagovorniki naslavljajo tudi različne strahove, ki jih izražajo nasprotniki (npr. da bodo geji in lezbijke jemali otroke heteroseksualcem, da bodo otroci posvojeni v neprimerna okolja, da bodo spremembe vplivale na njihova življenja, da gre za brisanje očetovstva, materinstva in tradicionalne družine itd.), ter jih v glavnem zavračajo kot iracionalne.

Že pri prvem analiziranem paru okvirov lahko opazimo, da agendo debate določajo predvsem nasprotniki enakih pravic, medtem ko se zagovorniki večinoma odzivajo na njihove argumente. Po eni strani je to pričakovano, saj so referendum o spremembi ZZZDR sprožili nasprotniki in s tem tudi uokvirili debato. A lahko se tudi vprašamo, ali je bilo na strani zagovornikov dovolj narejenega pred samo referendumsko debato, ko je bil prostor za postavljanje agende še bolj odprt.

Stigmatizacija homoseksualnosti in transspolnosti vs. Destigmatizacija homoseksualnosti

V prejšnjem poglavju se je diskurz nasprotnikov in zagovornikov nanašal predvsem na družino in otroke, v nadaljevanju pa obravnavamo par okvirov, ki obravnavata homoseksualnost in transspolnost.

Stigmatizacija homoseksualnosti in transspolnosti

Nasprotniki znotraj tega okvira problematizirajo homoseksualnost, geje, lezbijke, transspolnost in transspolne osebe. Homoseksualnost je najpogosteje označena za bolezen ter tudi, da ni normalna, naravna, da je perverzna in stvar adolescence. Znotraj tega okvira vidimo, da je homoseksualnost močno medikalizirana. Istospolna usmerjenost se povezuje tudi z »nenormalno« ženskostjo in moškostjo, s problematičnimi vrednotami, seksualnimi navadami in z življenjskimi stili.

To so te adolescentske fore.

Ellen bo že srečala pamet, da si najde normalnega tipa.

Tale njena bejba je videti precej nenormalno.

Pa tudi kot par nista ravno normalni: Ellen je mala, Samantha pa bi lahko špilala center za slovensko izbrano vrsto na Eurobasketu. [Mortdecai]

Namesto da bi šle na psihološko zdravljenje se nekaj važi in postavljajo po medijih. Narobe svet. [sloEU00]

Razen tega so geji, lezbijke in transspolne osebe stigmatizirani kot ljudje, ki izrabljajo status žrtve, da bi pridobili materialne koristi ali dosegli politične cilje. Trdijo, da je sklicevanje na homofobno nasilje lažno.

S podobnimi pridevniki kot homoseksualnost (ter geji in lezbijke) so označena tudi istospolna partnerstva, ki so bila problematizirana že znotraj okvira *Zaščita otrok in tradicionalne družine*. Tako v primeru homoseksualnosti kot istospolnih partnerskih zvez je glavni argument abnormalnost in nezmožnost prokreacije, pri čemer so v okviru *Stigmatizacija homoseksualnosti in transspolnosti* istospolna partnerstva poudarjena izključno zato, da se problematizira homoseksualna identiteta (ne pa npr. škodljivost za vzgojo otrok).

” Pogosto tudi na TV slišim pripombe ljudi-strokovnjakov “kaj pa je to sploh, zakon narave?” Zakon narave je točno določen in jasen tudi živalim in rastlinam, brez možganov. Vsako telo je anatomsko ustvarjeno tako, da služi svojemu namenu in tudi človeško telo ima spolne organe ki služijo točno določenemu namenu, tako po velikosti kot uporabnosti...zato homo(seksualnost) ni v skladu z Zakonom Narave, ker ni anatomsko oblikovana-ustvarjena za reprodukcijo. [zemljemerec]

Stigmatizacija transspolnosti je zelo podobna kot pri homoseksualnosti, vendar se pojavlja le v nekaj okvirih in izključno v komentarjih pod članki, ki izrecno obravnavajo temo transspolnosti. Vsi članki, ki jih je na to temo zajel naš izbor, se nanašajo na poročila iz tujine, največkrat o znanih osebah.

” V današnjih časih je to lahko dobra fora. Če potrebuješ npr. službo prideš na razgovor oblečen v žensko in jim poveš, da če te ne bodo zaposlili, da jih boš vrgel v vse medije, da so diskriminatorni. [friks]

Destigmatizacija homoseksualnosti

Zrcalni odgovori zagovornikov na problematizacijo homoseksualnosti in transspolnosti so zajeti v okviru *Destigmatizacija homoseksualnosti*. Zagovorniki zavračajo diagnoze nasprotnikov s sporočili, da je homoseksualnost naravna, normalna in božja stvaritev.

” Od kdaj si pa ti za naravne zakone. Kaj ni to vse božja volja ? Kaj ni bog stvarnik vsega? Če je tako, vsaj verniki to trdite, potem so tudi homoseksualne osebe božja stvaritev in božja volja. Cerkev bi se morala za njih boriti z vsemi sredstvi, ne pa da je proti. [cairns]

Komentatorji skušajo razložiti, kaj je spolna usmerjenost in kako se oblikuje, da homoseksualnost ni enako kot pedofilija in da ni duševna motnja. Tukaj nekaj težav povzroča dejstvo, da ni enotnega znanstvenega videnja razvoja spolne usmerjenosti, kar odpira prostor za spekulacije. Med pogostejšimi protiargumenti je ta, da se geji in lezbijke rodijo heteroseksualnim staršem ter da obstajajo že od nekdaj. Zagovorniki pojasnjujejo tudi, da geji in lezbijke ne ogrožajo Slovenije in niso krivi za padec natalitete. Biseksualnost ali transspolnost redko omenjajo. Zagovorniki skušajo tudi destigmatizirati življenjske stile gejev in lezbijk in predvsem oporekajo njihovi seksualizaciji.

Gospa Jeraj, z vsem spoštovanjem. Tako kot dejstvo, da nek moški udari žensko še ne pomeni, da to počnejo vsi, prav tako to ne pomeni, da kar vsi homoseksualci prakticiramo spolno življenje kar z vsakim, ki ima 5 minut časa. Ne morem verjeti, kaj vam pade na pamet. Če boste za, vas s fantom z veseljem povabiva na kavo, pa lahko še kakšno rečemo na to temo. Slepe zablode in stereotipi, ki morda držijo v parih odstotkih, še ne pomenijo povprečja. Ker se želim nekoč poročiti s fantom, bom glasoval za! ZA! [Respect2015]

Zanikanje neenakopravnosti vs. Diskriminacija gejev in lezbijk

Kot tretji najpomembnejši okvir se pri nasprotnikih pojavlja *Zanikanje neenakopravnosti* (89), znotraj katerega trdijo, da geji in lezbijke sploh niso diskriminirani. Na drugi strani zagovorniki opozarjajo prav na diskriminacijo gejev in lezbijk v družbi (68).

Zanikanje neenakopravnosti

Znotraj okvira *Zanikanje neenakopravnosti* so zbrane diagnoze nasprotnikov, ki problematizirajo trditev, da so geji in lezbijke diskriminirani. Izhodiščni argument je ta, da imajo vsi ljudje, vključno z geji in lezbijkami, pravico, da se poročijo in imajo otroke pod enakimi pogoji. Geji in lezbijke so torej že enakopravni in kvečjemu zase zahtevajo več pravic, kot jih imajo ostali. Nasprotniki trdijo, da ZZZDR ne obravnava človekovih pravic in se sklicujejo na sodbe Evropskega sodišča za človekove pravice (ESČP).

Slovensko ljudstvo dostopa homoseksualcev do otrok ne bo nikoli toleriralo. Letos bodo homoseksualci dobili tak NE na referendumu, da si ga bojo 70 let zapomnili. In vsakič, ko bodo ponovno vsiljevali svojo agendo, bojo manj priljubljeni. ESČP je pa odločilo, da lahko vsaka država stvar uredi po svoje. Homoseksualci naj bojo srečni, da se jih ne zatira, torej so popolnoma enakopravni, otroke naj pa pustijo pri miru. [Wagra]

Večkrat se pojavlja argument, da če izenačimo pravice istospolnih in raznospolnih partnerskih zvez, to pomeni, da moramo v enak položaj postaviti tudi druge oblike zvez, npr. poligamne. Pri tem se istospolne partnerske zveze uokvirja skupaj s pedofilijo, z incestom in z bestialnostjo. Zelo pogosto je tema enakih pravic gejev in lezbijk označena za nepomembno, enako velja za transfobijo.

Zagovorniki enakih pravic kot argument za zakonske spremembe navajajo diskriminacijo gejev in lezbijk ter istospolnih družin na različnih področjih. Največkrat poudarjajo zakonsko diskriminacijo otrok v istospolnih družinah ter gejev in lezbijk pri porokah in posvojitvah. Kot obliko diskriminacije problematizirajo tudi zasmehovanje otrok in položaj istospolno usmerjenih mladostnikov ter omejevanje osebne svobode in avtonomije. Trdijo tudi, da je posvojitvev človekova pravica in ne privilegij.

” Običajno ne komentiram nobene novice. Ker pa vse skupaj presega meje razuma, se bom oglasil. Kot državljan Slovenije in davkoplačevalec zahtevam, da se izenačijo moje pravice s pravicami večine. Celo delovno dobo plačujem davke in prispevke, ki se porablja tudi za stvari, ki jih jaz nikoli ne bom uporabljal, za otroke, šolanje, vrtce, katoliške vrtce, katoliške šole... itn Nikoli se nisem pritoževal nad tem, da plačujem za stvari, ki me v bistvu ne brigajo. Meni pa ves čas taisti, ki to na debelo koristijo, odrekajo obisk partnerja v bolnici, če se prej ne registriram na občini in da ne naštevam naprej... Lahko se tudi strinjam z tistimi, ki mi odrekajo pravico do osnovnih pravic, ki jih ima vsak državljan samo jaz ne, vendar v tem primeru zahtevam ustrezne davčne olajšave. Mislim, da je pošteno, če se vsi lahko poročajo na gradu, jaz pa v neki pisarni, naj si vzdrževanje tega gradu tudi plačujejo. Prav tako šole in vrtce. In umetne oploditve, ki so seveda tako zelo naravne. [Rufus]

Ogroženost naroda in civilizacije vs. Človekove pravice, pravna država in nestrpna družba

Okvira *Ogroženost naroda in civilizacije* ter *Človekove pravice, pravna država in nestrpna družba* kažeta na različno razumevanje države in družbe zagovornikov in nasprotnikov. Nasprotniki podpirajo nativistično vizijo družbene organizacije, ki posameznim družbenim skupinam daje privilegirani status, medtem ko druge diskriminira. Nativistična demokracija ne upošteva ustavne zaščite manjšin, vrhovna maksima je volja ljudstva, zato odločno podpira referendum. Zagovorniki pa menijo, da sta zaščita in enakopravnost manjšin ključna za delovanje demokracije in se sklicujejo na človekove pravice in svoboščine. Referendum zavračajo z argumentom, da večina ne more odločati o pravicah manjšine.

Kot diagnosticirajo nasprotniki, enake pravice gejev in lezbijk nasprotujejo zdravemu razumu in ogrožajo družbo, narod in civilizacijo (enako lahko verjetno sklepamo za geje in lezbijke same). Zakonske spremembe naj bi kazale na dekadenco v družbi (in Evropi) in težnje (ali tudi zaroto) po uničenju družine, to je »naravnega stebra civilizacije«. Znotraj tega nacionalističnega in nativističnega diskurza nasprotniki opozarjajo na demografsko krizo (istospolna partnerstva niso zmožna prokreacije) in mačehovski odnos države proti *slovenskim* družinam in otrokom (geji in lezbijke niso del ljudstva oz. naroda, temveč »notranji drugi«).

Sprememba definicije zakonske zveze kot skupnosti moža in žene v skupnost dveh oseb je enkratna norost. (...) Le zveza moža in žene zagotavlja novo življenje. Naj se dva moška ali dve ženski trudita noč in dan (beri po domače: seksata) otroka ne bo in družba propade. [Boroč]

Nadalje nasprotniki v argumentacijo vključujejo tudi grožnjo migracij in muslimanskih migrantov, pri čemer se skuša kot nasprotujoče si predstaviti zavzemanje levičarjev za bolj odprto migrantsko politiko in hkrati za enake pravice gejev in lezbijk. Priseljevanje naj bi ogrožalo pravice gejev in lezbijk. Ta fenomen Puar (2007) označi kot homonacionalizem. Gre pravzaprav za nasprotje t.i. politični homofobiji, ki je, na primer, trenutno značilna za Rusijo. Politična homofobija pomeni sistemsko uporabo homofobije na ravni državne politike za doseganje političnih ciljev. Nasprotno pa homonacionalizem označuje tiste situacije, ko so geji in lezbijke (začasno) sprejeti kot del nacionalnega telesa, kot del »nas«, da se s tem upravičuje diskriminacijo drugih – najpogosteje muslimanov. Ti so nesprijemljivi, ker (domnevno) ne spoštujejo oz. ne bodo spoštovali človekovih pravic gejev in lezbijk in so zato v naši državi nezaželeni.

Za nasprotnike je volja ljudstva najvišja oblika demokracije, zato je prepoved referendumu o enakih pravicah gejev in lezbijk razumljena kot grožnja ne le demokraciji, temveč ljudstvu samemu.

Človekove pravice, pravna država in nestrpna družba

Na drugi strani zagovorniki, ko diagnosticirajo slovensko družbo, problematizirajo stanje človekovih pravic in pravne države v Sloveniji. Slovensko družbo označujejo

za homofobično, reakcionarno, konservativno, srednjeveško, necivilizirano in kot družbo strahu. Okvir *Človekove pravice, pravna država in nestrpna družba* je najpomembnejši okvir na strani diagnoze pri zagovornikih.

” *Angela pravi: “Upam na čim višjo udeležbo saj ne bomo odločali o pravicah manjšine.....”*

Enkrat za spremembo se s tabo celo strinjam.....ne gre samo za pravice istospolnih, gre za pravice in svobodo vseh nas....ljudje se vse premalo zavedamo, da s tem ko odrekamo pravice drugim, tudi samim sebi ožamo polje svobode....šlo se bo za to ali hočemo živeti v svobodni, demokratični, odprti in vključujoči družbi, ali pa bomo dopustili da nam bo življenje krojil duhovniški talar! Za mene je odgovor jasen: ZA ! [Jeffrey]

Slovenijo glede na stanje pravic gejev in lezbijk ter homofobije umeščajo na Balkan, med nerazvite države, v necivilizirani svet, kar je mogoče razumeti tudi kot odgovor na nacionalizem nasprotnikov, ki prav te dele sveta reproducira kot manjvredne, za razliko od recimo Zahodne Evrope.

” *Tako zelo se otepamo da nas uvrščajo na Balkan, ampak s svojimi dejanji vedno znova dokažemo da tja spadamo. [Dr. LeQuack]*

” *ZA*
Nizozemska, Islandija, Anglija, Belgija, Francija, Španija, Danska, Švedska, Avstrija, Norveška....

PROTI

S.Arabija, Nigerija, Rusija, Srbija, Afganistan..... [Ti-ne]

Odnos do gejev in lezbijk problematizirajo v povezavi z drugimi rasizmi, npr. z odnosom do migrantov in muslimanov. Nekateri opozarjajo na fašistične tendence v družbi. Pod vprašaj postavljajo tudi delovanje pravne države in še posebej nekaterih njenih institucij. Referendum ocenjujejo za neustaven, ker gre za odločanje o človekovih pravicah manjšine.

Največ kritik je usmerjenih proti Ustavnemu sodišču, ki je dovolilo tak referendum, pri čemer odločitev ocenjujejo kot sramotno in sodnike kot politično pristranske, ki delujejo proti človekovim pravicam v državi. Ker je po mnenju nekaterih referendum neustaven, pozivajo k njegovemu bojkotu. Poudarjajo tudi, da je referendum zapravljanje denarja ter da je tema izrabljena v politične

namene. Zagovorniki referendum in debato, ki ga spremlja, problematizirajo tudi kot grožnjo sekularni državi in zlasti opozarjajo na vpliv in delovanje Cerkve v času referendumске kampanje.

” Pričakujem da bo US opravilo dolžnost, in preprečilo verskim sektam, da izvedejo referendum kateri bi lahko ogrozil stanje enakopravnosti državljanov. [Komisar]

Zagovorniki enakih pravic vs. Nasprotniki enakih pravic

Znotraj okvirov *Zagovorniki enakih pravic* in *Nasprotniki enakih pravic* zagovorniki in nasprotniki napadajo drug drugega. Pri zagovornikih je okvir *Nasprotniki enakih pravic* najmočnejši okvir (279 : 137).

Zagovorniki enakih pravic

Znotraj tega okvira smo zbrali diagnoze, ki problem prepoznava v zagovornikih enakih pravic: levih strankah, vladi, premierju, gejevskem lobiju, medijih, kulturnikih. Obtožujejo jih, da zlorablja svoj položaj, ne spoštujejo volje ljudi, zanemarjajo narod, da so izdali volivce, obtožujejo jih heterofobije, kristijanofobije, neoliberalizma, sprijenosti in nemoralnosti. Prizadevanja za enake pravice so uokvirjena kot diktat elit in homoseksualna propaganda, ki jo širi nestrpen gejevski lobi preko medijev, kulture in umetnosti.

Posebej sta poudarjeni dve politični stranki: SMC in ZL. Preko strankarskega uokvirjanja zahtev po enakih pravicah skušajo nasprotniki utrditi lastne vrste ter pridobiti nove podpornike.

” Takšno eksperimentiranje z družbo in družino kot si ga je privoščila naša elita je sramotno!
PROTI PROTI [ajfon 6]

Nasprotniki enakih pravic

Znotraj tega okvira smo zbrali diagnoze, ki problem prepoznava v nasprotnikih enakih pravic, med njimi v Cerkvi, desnih strankah, določenih civilnih iniciativah in komentatorjih z nasprotnim mnenjem. Označujejo jih za neinformirane, neumne, ignorantske, nestrpne, klerofašistične, njihove argumente pa za nekredibilne.

” Čez pol stoletja bomo na te promerke, ki bodo volili proti istospolnim porokam, gledali kot sedaj na tiste, ki so podpirali rasno segregacijo in se čudili kako neuki in ignorantski so bili, tako, da homofobi pazite, kaj boste govorili vnukom o svoji mladosti, ko bodo na take fašiste kazali prstom in to upravičeno [antiklinac]

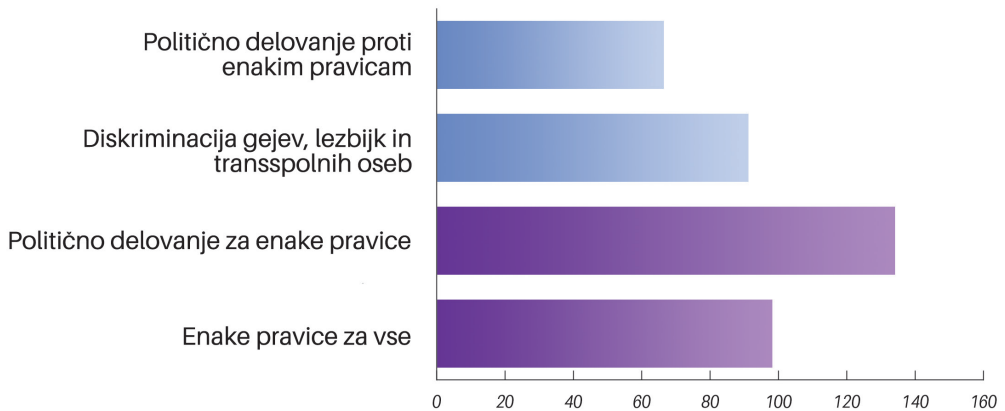
” Žal (ali pa na srečo) nikoli ne bom razumel tistih, ki so proti... Res, da lahko tako enostavno nekoga potlačiš samo zaradi njegove spolne usmerjenosti. Noben me ne more prepričati, da to ni primitivizem in ozkoglednost. Definitivno ZA zakon. [kar_nekdo]

Zagovorniki trdijo, da nasprotniki zlorablajo otroke v politične namene in delajo proti njihovim interesom, širijo laži in neresnice. Zagovorniki med nasprotniki še posebej poudarjajo Cerkev, zlasti njeno dvojno moralno (diskriminacija žensk, širjenje sovraštva, zloraba vere, spolne zlorabe itd.). Cerkev se je sicer med samo kampanjo držala bolj v ozadju, glavnino dela so opravile z njo povezane civilne iniciative; tudi med nasprotniki enakosti je malo sklicevanja na Cerkev ali njeno moralnost, medtem ko zagovorniki Cerkev in njene dogme omenjajo veliko pogosteje.

” Ha,ha,malo pogledaš naslove teh “civilnih iniciativ” in vidiš da so vsi registrirani na Tržaški cesti 85 na Župniji Ljubljana Vič. Torej se iz enega naslova vodijo kampanije ki lahko odločajo o vsodi vseh nas. Ne se pustit zavajati interesom rkc, zato bodi ZA. [iufhdfewd]

3. 4. 2. Prognoza

Na strani prognoze (rešitev) smo pri zagovornikih in nasprotnikih identificirali dva para komplementarnih okvirov, pri čemer lahko vidimo, da zagovorniki ponujajo več rešitev kot nasprotniki enakih pravic gejev in lezbijk.

Slika 6: Vsi okviri na strani prognoze pri nasprotnikih enakosti gejev in lezbijk (modri odtenki) in zagovornikih enakosti gejev in lezbijk (vijolični odtenki).

Diskriminacija gejev, lezbijk in transspolnih oseb vs. Enake pravice za vse

Pričakovano je na strani prognoze glavni okvir nasprotnikov diskriminacija gejev, lezbijk in v manjši meri transspolnih oseb, medtem ko se zagovorniki zavzemajo za enakopravnost gejev in lezbijk ter drugih manjšin.

Diskriminacija gejev, lezbijk in transspolnih oseb

Glavna rešitev, ki jo predlagajo nasprotniki, je ločena zakonska obravnava gejev in lezbijk z zmanjšanim obsegom pravic (predvsem nasprotujejo posvojitvam). V povezavi s tem se zavzemajo, da bi smeli odločati o tem, v kakšno družino bo v primeru smrti posvojen njihov otrok, ter da bi pri tem imeli prednost stari starši. Redko predlagajo tudi diskriminacijo na drugih področjih, npr. izločanje iz družbenega življenja, da bi tako ohranili enotnost družbe. Namesto enakih pravic nasprotniki zagovarjajo heteronormativno vizijo družbe (heteroseksualna partnerstva, priznanje razlik med spoloma, naravni zakoni). Znotraj tega diskurza lahko kot vrednoto obravnavamo tudi heteroseksualnost.

Jaz bi jim dodelil vse pravice ki jih imajo samski neporočeni ljudje in nič več. Poroka pa bi morala biti možna samo med moškim in žensko. Zakon po katerem se lahko homoseksualci med sabo poročajo, bi morali takoj razveljaviti. Enako bi moralo veljati tudi za lezbijke. [caven]

Med predlogi, ki upravičujejo diskriminacijo, najdemo tudi upoštevanje zakonov narave in zdrave pameti ter sledenje konservativnim vrednotam.

Nekateri nasprotniki predlagajo zdravljenje homoseksualnosti in še posebej transspolnosti. Zavzemajo se tudi za prepoved poučevanja o homoseksualnosti, enakosti spolov in enakih pravicah v šolah in vrtcih ter nasploh nasprotujejo javni obravnavi teh tem.

Vsekakor so poskusi o razlaganju teh neumnosti v šoli, ki veze nimajo normalnostjo. Sem strogo proti. To posiljevanje otrok, majhnega števila ljudi, ki pa imajo veliko medijsko podporo je obsojanja vredno. Ljudje se bodo temu v OŠ uprli. Prav tako je nedopustno to početi v vrtcu.

Grem na referendum in bom glasoval proti zakonu. [lovec]

Enake pravice za vse

Zagovorniki predlagajo enake pravice za vse, kar najbolje ponazarja pogosto uporabljen slogan »živi in pusti živeti«. Sklicujejo se tudi na humanistične vrednote tolerantnosti, enakosti in (osebne) svobode. Zavzemajo se za zagotavljanje ljubečega in varnega okolja za vse otroke, ne glede na obliko družine. Pozivajo k uporabi razuma in opominjajo na ljubezen in krščansko načelo ne počni drugemu tega, kar ne želiš, da bi drugi tebi. Napovedujejo tudi, da bo ne glede na izid referendumu pozitivne spremembe prinesel čas. Zagovorniki se zavzemajo tudi za zgodnje poučevanje otrok o homoseksualnosti in strpnosti tako v šolah kot doma.

Ne vem, zakaj je enim tak žur pripopat k članku neko publico, stereotop, nekaj, kar sploh ni njihovo lastno mnenje, saj o tem očitno niso nič razmišljali. Lepo, da nimate tovrstnih težav, ampak so ljudje, ki jih pa imajo, in te težave niso nekaj, da bi kar

zamahnil z roko in se norčeval iz njih. Živite in pustite živeti! [Ples]
Jaz ne potrebujem soočenja, da bi vedel kako glasovati. In če bo moj sin, danes še v plenicah, homoseksualec, si želim družbe, kjer bo živel čim bolj enakopravno drugim. Konec koncev pravijo, za otroke gre! [webman]

Politično delovanje proti enakim pravicam vs. Politično delovanje za enake pravice

Kot zadnji par obravnavamo okvira, ki zajemata različne predloge političnega delovanja za enake pravice in proti njim. Večina se nanaša na ravnanje okrog referendumu, manjšina pa tudi na druge oblike političnega boja, kot je izvajanje pritiska na stranke ali Cerkev.

Politično delovanje proti enakim pravicam

Nasprotniki predlagajo različne rešitve za ohranjanje neenakosti gejev in lezbijk. Močno podpirajo referendum in spoštovanje volje ljudi, odprto soočanje mnenj, razen tega pa predlagajo tudi boj proti državi, levici in nove volitve, da bi tako povečali politični pritisk. V primeru poraza na referendumu predlagajo prepis otrok iz javnih v zasebne šole.

Politično delovanje za enake pravice

Najmočnejši okvir na strani prognoze pri zagovornikih enakopravnosti zadeva zaščito demokracije in človekovih pravic oz. *politično delovanje za enake pravice*. V zvezi z referendumom predlagajo različne rešitve: prepoved, bojkot, glasovanje za. Nekateri menijo, da bi moral imeti zadnjo besedo parlament, nekateri, da bi morali odločiti strokovnjaki in strokovnjakinje. Pojavljajo se pozivi zagovornikom, naj poskusijo prepričati člane družine, ki so proti, da se ne udeležijo referendumu. Za zaščito človekovih pravic in pravne države zagovorniki predlagajo tudi strožje in bolj dosledno sankcioniranje sovražnega govora.

Vsaka svoboda (tudi svoboda govora) se konča pri svobodi drugega človeka. In če ljudje niso sposobni samorefleksije in spoznavanja svojega sovražnega govora, ga bo pač družba cenzurirala.

Predstavljajmo si, da bi ti ljudje s službami te stvari govorili o črncih?

Da ena cvetličarka iz amerike ne bi hotela prodati rož črnskemu paru za njuno poroko?

Da bi učitelj govoril svojim učencem, da se črnci ne smejo poročati, ker to meče slabo luč na ostale poročene in da ne smejo posvajati otrok, ker so belski starši dokazano najbolj primerni?

Da morajo biti ženske tiho in da jim ne pripadajo vse pravice, ker so inferiorne?

Da bi v podjetju zaposleni "samo izrazil svoje mnenje" o tem, da ženske ne

*bi smele imeti volilne pravice, ker je tako določil Bog, ker je to "naravni red"?
[Gautama]*

Zagovorniki predlagajo tudi druge oblike upora (proti homofobiji), kot sta boj proti Cerkvi ali zasmehovanje nasprotnikov. Pojavljajo se različni predlogi in iniciative, med pogostejšimi pa je ta, da naj referendum financirajo predlagatelji sami.

Tako kot pri nasprotnikih se tudi pri zagovornikih pojavlja predlog, da bi starši vnaprej odločali, v kakšne družine ne želijo, da bi bili v primeru smrti posvojeni njihovi otroci. Medtem ko nasprotniki s tem v zvezi problematizirajo istospolne družine, zagovorniki problematizirajo verne družine.

3. 5. Zaključki

Raziskava okvirov razprav o istospolnih porokah, družinah in homoseksualnosti v spletnih forumih na MMC RTVSLO je pokazala, da so nasprotniki enakih pravic gejev in lezbijk v svojih komentarjih bolj uravnoteženo uporabljali vseh pet identificiranih okvirov na ravni diagnoze kot zagovorniki, pri katerih izstopata predvsem dva okvira, kar je grafično vidno, če primerjamo sliki 4 in 5. Mreža na sliki 4 je bolj okrogle oblike, kar kaže na pogostejšo uporabo vseh petih identificiranih diagnoz na strani nasprotnikov, medtem ko se pri zagovornikih pojavljata predvsem dva tipa komunikacije: sklicevanje na človekove pravice in »napadanje« nasprotnikov enakih pravic gejev in lezbijk. Rečeno drugače: v spletnih komentarjih je bila komunikacija zagovornikov bolj »ploščata« (tj. enosmerna), medtem ko je komunikacija nasprotnikov bolj razvejana, saj so posegali po različnih vsebinah, pri katerih pa vseeno izstopa sklicevanje na zaščito tradicionalne družine.

Odrekanje pravic gejem in lezbijkam ter homofobija v spletnih komentarjih temeljita na naslednji predstavi homoseksualnosti: je nenaravna in nenormalna, bolezen, neskladna z (naravnima) žensko in moško vlogo, perverzna, stvar adolescence, egoistična, delinkventna, neodgovorna ter povezana s problematičnimi življenjskimi stili in vrednotami. Gre za esencialistične argumentacije, ki izhajajo iz stereotipov in predsodkov. Enako velja za geje in lezbijke, istospolne pare, istospolne družine, posvojitve v istospolne družine in transspolnost. Zaradi naštetega geji in lezbijke niso primerni za vzgojo otrok oz. jim predstavljajo grožnjo.

Razen tega se homofobija – kot ugotavlja že Mole (2016) – napaja v populističnih, nacionalističnih in nativističnih ideologijah, ki izhajajo iz predpostavke o biološki reprodukciji naroda, h kateri naj geji in lezbijke ne bi mogli prispevati in zato predstavljajo manjvreden del družbe oz. tudi ogrožajo njen obstoj.

Debato o enakih pravicah gejev in lezbijk je treba obravnavati tudi znotraj strankarskih bojev, kjer lahko pripadnost določeni politični opciji prispeva k sprejemanju ali zavračanju enakopravnosti. Razen tega so enake pravice gejev in lezbijk razumljene kot interes elite, zato je lahko nasprotovanje enakopravnosti povezano z antielitizmom.

Ključne za razumevanje homofobije in zavračanja enakih pravic so globoke kulturne predstave o družini, očetovstvu, materinstvu, ženskosti in moškosti, zlasti pa verjetje, da dobrobit otrok zagotavljajo le heteroseksualne dvostarševske družine, medtem ko vse ostale ne predstavljajo optimalnega okolja. To so torej tudi odgovori na vprašanje, kako naslavljati homofobijo v slovenskem prostoru: opisani vrednotni sistem, ki v osnovi temelji na esencialističnem razumevanju seksualnosti in razmerju med spoloma (binarni sistem), iz tega pa izpeljuje tudi naturalizirane podobe naroda, so – najbolj generalno – tisti okviri, znotraj katerih homofobija dobro uspeva, saj nosilci teh vrednot in norm menijo, da so ogrožene, ogrožajo pa jih prav LGBT osebe in njihova prizadevanja za človekove pravice. Domnevna osrednja tarča so »nedolžni otroci«. Prav otroci ostajajo ključno »orožje« v rokah nasprotnikov enakih pravic gejev in lezbijk – nenazadnje je bil osrednji slogan njihove kampanje »Za otroke gre« – posvojitve istospolnih parov pa eden od največjih kamnov spotike v komentarjih, ki smo jih analizirali. Prav zaradi prepričanja, da istospolne družine niso varno okolje za vzgojo in odraščanje otrok, in ker to področje tudi po sprejetju Zakona o partnerski zvezi (2016) ostaja pravno neurejeno, v nadaljevanju povzemamo ključne ugotovitve psiholoških in socioloških raziskav o življenju otrok v istospolnih družinah.

4. Istospolne družine in miti o partnerskem in družinskem življenju

Število socioloških raziskav o istospolnih družinah je v zadnjih letih v porastu. To je neposredna posledica dejstva, da te družine postajajo vse vidnejše, da je vse več držav, ki tovrstne družine pravno priznava in ščiti, in nenazadnje tudi tega, da je istospolnih družin – statistično gledano – vse več. A to ne pomeni, da tovrstne raziskave nimajo vsaj nekajdesetletne zgodovine. Prve so bila narejene že konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih let. Te so se ukvarjale predvsem s tistimi (reorganiziranimi) družinami, ki so nastale po razhodu heteroseksualnega para in po vstopu enega od staršev v istospolno partnersko zvezo. Poleg tega obstaja že nekaj longitudinalnih raziskav, med katerimi izstopa raziskava Susan Golombok in njene raziskovalne ekipe (1983, 2000, 2015), saj ta raziskava poteka že od leta 1983. V Sloveniji smo prvo študijo o istospolnih družinah dobili leta 2009 (avtorica Ana M. Sobočan) in nato še eno leta 2012 (avtorici Darja Zaviršek in Ana M. Sobočan).

Metodološko gledano so raziskave narejene na različno velikih vzorcih in z različno metodologijo. Večinoma gre za kvalitativno metodologijo (polstrukturirani intervjuji s starši, včasih tudi z otroki), ki omogočajo poglobljen pristop k dinamiki družinskega življenja v istospolnih družinah. Soavtorica najboljše metaraziskave na tem področju, sociologinja Judith Stacey (2010), ugotavlja, da je v zadnjih tridesetih letih nastalo dovolj kvalitetnih socioloških študij, ki že omogočajo izpeljavo zaključkov in ugotovitev o življenju otrok v teh družinah kot tudi o funkcioniranju istospolnih družin v širšem družbenem okolju.

V nadaljevanju rezultate socioloških (in deloma tudi psiholoških) študij o istospolnih družinah prikazujemo skozi posamezne vsebinske sklope, ki se v teh raziskavah pojavljajo. Zaradi lažjega razumevanja bomo uporabljali izraze, kot so »istospolna družina« in »heteroseksualna družina«, ki so v javnem diskurzu že uveljavljeni, čeprav so problematični, saj družina kot institucija seveda nima spolne usmerjenosti. S temi izrazi zgolj opisujemo spolno usmerjenost staršev v posamezni družini.

4. 1. Vpliv odraščanja v istospolnih družinah na posameznikovo spolno identiteto

Ameriška raziskava, v katero so bili vključeni otroci, stari od 4 do 9 let, ki so jih rodile ali posvojile samske matere lezbijke, je pokazala, da otroci niso kazali težav glede svoje spolne

identitete. Avtorica raziskave J. C. Patterson (2006) je primerjala odraščanje otrok v enostarševski družini, kjer je mati lezbijka, z vzorcem enako starih otrok, ki so odraščali v enostarševski družini, kjer je bila mati heteroseksualna. Raziskava je pokazala, da so bili otroci iz lezbičnih družin pri svojem odraščanju v stiku s širšim naborom odraslih oseb obeh spolov tako v ožji družini kot zunaj nje in niso odraščali v enospolnih okoljih. Avtorica raziskave poudarja, da so imeli ti otroci podobne predstave o sebi, pa tudi preference glede iger z vrstniki istega spola, kot otroci, ki so živeli s heteroseksualno materjo. Prav tako standardizirano merjenje socialnih kompetenc in vedenjskih problemov ni pokazalo razlik med obema skupinama otrok.

Ključna ugotovitev: otroci v istospolnih družinah nimajo težav s svojo spolno identiteto.

Longitudinalno raziskavo, ki je vključevala odrasle otroke mater lezbijk in kontrolno skupino enostarševskih družin heteroseksualnih mater, je Susan Golombok s sodelavci izvedla leta 1983 in 1997. Leta 1983 je bilo v raziskavo vključenih 37 otrok iz enostarševskih ali dvostarševskih lezbičnih družin in 38 otrok, ki so živeli v enostarševskih družinah heteroseksualnih mater, leta 1997 pa 25 sinov in hčera mater lezbijk in 21 sinov in hčera heteroseksualnih mater, ki so v raziskavi sodelovali že leta 1983.

Raziskava je leta 1983 pokazala, da glede seksualnih preferenc, stigmatizacije, vedenja v zvezi s spolnimi vlogami, vedenjsko prilagojenostjo in spolno identiteto ni razlik med skupinama otrok, starih od 5 do 17 let, ki so živeli v istospolni družini, in primerjalno skupino otrok, ki so živeli v enostarševski družini heteroseksualnih mater. (V obeh skupinah je bilo 27 mater, ki so pred tem živele v zvezi z moškim.) V raziskavi, ki je potekala štirinajst let pozneje (otroci so bili torej 14 let starejši), je avtorica ugotovila, da ni razlik med obema primerjanima skupinama.

4. 2. Otroci iz istospolnih družin in spolne vloge

Raziskave kažejo, da odraščanje v istospolnih družinah deklice in dečke pogosteje »osvobodi«¹ tradicionalnih spolnih scenarijev. Hkrati so starši, predvsem lezbične matere, manj obremenjeni s pričakovanji, da se morajo njihovi otroci podrežati tipičnim spolnim vlogam. Vendar je vse to zgolj tendenca, ki pa jih

Ključna ugotovitev: otroci v istospolnih družinah so v manjši meri izpostavljeni tradicionalni spolni delitvi. Predvsem v lezbičnih družinah se kaže večja kritičnost do tradicionalnih spolnih vlog (pasivna ženska, aktiven moški).

raziskave vse pogosteje beležijo tudi v sodobnih heteroseksualnih družinah. Z drugimi besedami: geji in lezbijke so bolj kritični do patriarhalne kulture, saj sama družbena homofobija izhaja iz tovrstne kulture, vendar pa je tovrsten trend (odmik od patriarhalne kulture) vse pogosteje zabeležen tudi v heteroseksualnih družinah (npr. fenomen očetov, ki so vključeni v skrbstvene dejavnosti). K temu nenazadnje prispevajo tudi državne politike (npr. očetovski dopust).

Ena od zgodnejših raziskav o spolnih vlogah otrok v istospolnih družinah je bila opravljena leta 1986 v ZDA (Green in drugi, 1986). Tako kot tudi poznejše raziskave je pokazala večji spolni nekonformizem predvsem v lezbičnih družinah, kjer so matere kritične do patriarhalnih delitev na moške in ženske spolne vloge in s tem povezanih aktivnosti. Medtem ko so deklice iz heteroseksualnih družin, ki so bile vključene v omenjeno raziskavo, kazale več zanimanja za tako imenovane tradicionalne ženske dejavnosti, so deklice iz lezbičnih družin kazale večje zanimanje za dejavnosti, ki so družbeno pripisane tako moškim kot ženskam.

Psihologinja Susan Golobok je s svojimi longitudinalnimi raziskavami pokazala, da otroci, ki so zrasli v družinah brez očeta, niso prikrajšani za razvoj spolnih vlog, pa naj gre za lezbične ali heteroseksualne enostarševske družine. Golobok namreč ugotavlja, da tako kot biološka oziroma krvna povezava ni nujni pogoj za vzpostavitev močne vezi med starši in otroki ter za otrokovo čustveno blagostanje, tudi prisotnost očeta ni odločujoča za otrokov razvoj ženske ali moške spolne identitete. To ne pomeni, da očetje niso prav tako učinkoviti starši kot matere ali da njihova prisotnost ni pomembna (ravno obratno: bolj ko se vključujejo kot aktivni starši, boljši so izidi za otroke). Očetje lahko imajo, povsem enako kot matere, pozitiven vpliv na otrokov razvoj. Pomembna je vloga dodatnega starša, ne pa njen ali njegov spol. Z drugimi besedami: otroci v istospolnih dvostarševskih družinah niso prikrajšani zaradi odsotnosti enega

spola, saj ti otroci živijo v spolno mešanem okolju (v ožji družini in v širšem okolju), hkrati pa imajo drugega (dodatnega) starša, ki odigra pomembno vlogo. Golombok prav tako ugotavlja, da so otroci, ki odrasčajo v družinah, v katerih sta starša enakopravna in v katerih spolne vloge staršev ne sledijo tradicionalnim opredelitvam moškosti in ženskosti, bolj zadovoljni. Po drugi strani pa Golombok presenetljivo ugotavlja tudi visoko stopnjo čustvenega zadovoljstva otrok, ki so že od začetka živeli s finančno preskrbljenimi samskimi materami oziroma očeti in so obenem imeli široko socialno podporo ter jim ni bilo treba preživljati ločitve in revščine. Negativni učinki enostarševskih družin imajo torej več opraviti z revščino (kadar se ta pojavlja v zvezi s socialno deprivacijo in izključenostjo), kot pa s tem, da za otroke skrbi samo eden od staršev.

Sodobni pogledi v osebnostni in razvojni psihologiji predpostavljajo, da se človek uči skozi celo življenje in si aktivno išče vzornike, npr. za lastnosti, ki so pomembne za lastno samopodobo, za oblikovanje vrednot ali za tipične spolne vedenjske vloge. Ravno otroci in mladostniki pa za vzornike pogosto ne izberejo lastne mame ali očeta. To pomeni, da potrebujejo otroci za razvoj ustrezne spolne vedenjske vloge vzornike obeh spolov v svojem življenjskem okolju, vendar ni nujno, da morata vzornika biti prav lastna mama ali oče.

To je pokazala tudi nemška raziskava med istospolnimi družinami, ki je bila opravljena na vzorcu 1059 staršev (večinoma mame lezbijke) iz istospolnih družin (Rupp in drugi, 2009). Študija je pokazala, da je istospolnim staršem zelo pomembno, da imajo njihovi otroci v svojem življenjskem okolju referenčno osebo nasprotnega spola. Tako jim želijo omogočiti, da imajo dovolj vzornikov ženskega in moškega spola. Otroci iz istospolnih družin, ki so bili rojeni v prejšnjih heteroseksualnih zvezah ali pa poznajo darovalca semena, imajo pogostejše in rednejše kontakte s svojim biološkim staršem, ki živi izven istospolne družine, kot pa otroci, ki živijo v ločenih heteroseksualnih družinah. Tudi lezbične matere in gejevski očetje negujejo intenzivnejše kontakte s temi osebami. Izredno redko se pojavijo konflikti med ločeno živečimi starši, pri čemer otroci nimajo občutka razdvojenosti in ne občutijo konflikta glede lojalnosti.

4. 3. Otroci iz istospolnih družin in spolna usmerjenost

Metaraziskava, ki sta jo leta 2005 opravila raziskovalca Meezan in Rauch (2005), je pokazala, da otroci, ki so odraščali v istospolnih družinah, v adolescenci in odraslosti niso bolj negotovi glede lastne spolne usmerjenosti (in posledično identitete) kot otroci iz heteroseksualnih družin. Prav tako raziskave, ki sta jih analizirala omenjena raziskovalca, niso pokazale, da bi bili otroci iz istospolnih družin pogosteje tudi sami homoseksualci.

Ključna ugotovitev: spolna usmerjenost otrok v istospolnih družinah ni pogosteje homoseksualna. V primeru, da je posameznik istospolno usmerjen, so starši v istospolnih družinah bolj razumevajoči in sprejemajoči v odnosu do otrokove istospolne usmerjenosti.

Do enakih rezultatov je prišla tudi raziskava J. C. Patterson (1992). Ta ugotavlja, da je v družinah gejev in lezbijk pojavnost istospolne usmerjenosti pri otrocih taka kot v splošni populaciji.

Metaraziskava, ki sta jo na primeru 21 študij o istospolnih družinah opravila ameriška raziskovalca Judith Stacey in Tim Biblarz (2001), je prišla do enakih zaključkov. Raziskovalca ob tem sicer poudarjata, da je v istospolnih družinah vprašanje različnih spolnih usmerjenosti bolj navzoče. To pomeni, da heteroseksualnost ni razumljena kot edina možna spolna usmerjenosti; samo dejstvo, da otrok odrašča v istospolni družini, prispeva k temu, da je vprašanje spolnih usmerjenosti tema, o kateri se starši pogovarjajo s svojimi otroki. Biblarz in Stacey tako na podlagi analiziranih raziskav ugotavljata, da otroci v istospolnih družinah pogosteje poročajo o tem, da so pomislili, da bi lahko vstopili v istospolno partnersko zvezo. Dejstvo, da obstajajo heteroseksualci in homoseksualci je zanje očitno, saj s tem živijo v vsakdanjem življenju, medtem ko so otroci v heteroseksualnih družinah lahko popolnoma prikrajšani za informacije o homoseksualnosti. A vendarle, poudarjata raziskovalca, raziskave ne kažejo nobenih statistično značilnih razlik v seksualnih identitetah. V istospolnih družinah torej ne odraste več gejev in lezbijk kot v heteroseksualnih družinah.

4. 4. Otroci iz istospolnih družin, vedenjske motnje in psihološko počutje

Z vidika razvojne psihologije raziskave med istospolnimi družinami ne kažejo nobenih dejavnikov, ki bi kazali na rizične ali neugodne faktorje in s tem na ogroženost otrok in njihovega razvoja v tovrstnih družinah.

Ključna ugotovitev: spolna usmerjenost staršev v ničemer ne vpliva na vedenjske motnje otrok in njihovo psihološko počutje.

Na področju čustvenega razvoja otroka je, na primer, pomembno, da odrasla oseba otroku zagotavlja varnost in občutek sprejetosti, na spoznavnem področju je pomembno, da otrok dobi veliko spodbud iz okolja itd., in raziskave kažejo, da to uspešno zagotavljajo tudi istospolno usmerjeni starši. Tako *Ameriško psihiatrično združenje* kot *Ameriško psihološko združenje* sta izdala poročili, v katerih na osnovi pregleda številnih študij o istospolnih družinah potrjujeta, da empirični podatki in spoznanja ne podpirajo splošnih predsodkov in stereotipov o življenju v istospolnih družinah, zato tudi ne odsvetujeta posvojitve otrok v istospolne družine (Sobočan, 2009). Tudi *Društvo psihologov Slovenije* je v svoji izjavi za javnost zapisalo, da znanstvena spoznanja kažejo, da se otroci iz istospolnih družin v nobenem ključnem aspektu ne razlikujejo od razvoja otrok v družinah heteroseksualnih staršev. Poleg tega je zapisalo še: »Bolj kot struktura družine (število ljudi, ki v njej živijo, spol, spolna orientacija staršev) vplivajo na otrokovo psihološko in socialno prilagojenost procesi v družini, torej kvaliteta starševstva, odnos staršev do otroka in medsebojna navezanost, drugi odnosi v družini ter odnos z okoljem.«

Obsežna nemška raziskava med istospolnimi družinami je pokazala, da se pri otrocih in mladostnikih, ki odraščajo v istospolnih družinah, ne kažejo znaki povišane »ranljivosti«, kot npr. povečana nagnjenost k depresijam ali psihosomatskim težavam (Rupp in drugi, 2009). Prav nasprotno: nekateri otroci iz istospolnih družin so celo samozavestnejši in samostojnejši kot nekateri otroci iz heteroseksualnih družin. Prav tako je raziskava pokazala, da se otroci iz istospolnih družin enako dobro soočajo z izzivi v svojem odraščanju (npr. telesne spremembe, vzpostavitev prvih intimnih vez, razvojne naloge mladostništva ipd.) kot otroci iz drugih družinskih oblik.

Susan Golombok je v svoji obsežni študiji ugotovila, da so v najbolj stresnem in tveganem položaju otroci iz tistih družin, ki prehajajo iz ene oblike družine v drugo. Z drugimi besedami: v najbolj tveganem položaju so bili otroci, pri

katerih so se sešteli naslednji faktorji: izpostavljenost sovražnemu vzdušju med staršema, ločitev staršev, ki je pomenila izgubo socialne podpore in padec njihove življenjske ravni, prilagajanje novi reorganizirani družini. Najpogosteje gre za začasno stanje, ki se sčasoma umiri. Prav nasprotno pa njene študije kažejo, da otroci, ki že od začetka živijo s starši, s katerimi niso biološko povezani, ne kažejo nič več psiholoških težav kot njihovi vrstniki iz tradicionalnih družin.

Metaanaliza raziskav o istospolnih družinah iz leta 2008 (Crowl in drugi, 2008), v katero je bilo vključenih 19 raziskav, ki so nastale v letih od 1979 do 2005, je pokazala, da so otroci v istospolnih družinah statistično značilno bolj povezani s svojimi starši kot otroci v heteroseksualnih družinah, hkrati pa te raziskave med obema skupinama otrok niso našle nobenih statistično pomembnih razlik glede otrokovega kognitivnega razvoja, psihološke prilagojenosti ali spolnih preferenc. Enake rezultate je pokazala tudi metaraziskava iz leta 2002 (Anderssen in drugi, 2002), v katero je bilo vključenih 23 empiričnih raziskav oziroma 615 otrok iz istospolnih družin in 387 otrok v kontrolnih skupinah iz heteroseksualnih družin.

Raziskava iz leta 1998, v katero je bilo vključenih 80 družin – 55 dvostarševskih lezbičnih družin in kontrolna skupina 25 dvostarševskih heteroseksualnih družin – je proučevala socialne kompetence otrok (Chan in drugi, 1998). Vsi otroci v raziskavi so bili stari pet let in rojeni s pomočjo umetne oploditve, tako da je vsak od otrok tako iz heteroseksualnih kot homoseksualnih družin imel po enega socialnega in enega biološkega starša. Avtorji raziskave so ugotovili, da so otroci iz obeh proučevanih tipov družin pokazali podobne, relativno visoke socialne kompetence, hkrati pa tudi nizko stopnjo vedenjskih motenj.

Enake rezultate kažejo tudi tiste raziskave, ki so proučevale počutje starejših otrok in adolescentov, ki odraščajo v istospolnih družinah. Raziskava J. C. Patterson (1992) se je pri oblikovanju vzorca naslonila na podatke ameriške *Nacionalne longitudinalne študije zdravlja adolescentov*² in jih dopolnila z intervjuji z več kot 12.000 adolescenti v šoli in z njihovimi starši doma. Vzorec so pridobili tako, da so starše, ki niso bili poročeni, a so živeli v partnerski zvezi, vprašali po spolu osebe, s katero so v razmerju. S to metodo so identificirali 44 12- do 18-letnikov, ki so živeli z istospolnimi starši. Podatke o njih so primerjali s podatki primerljive skupine adolescentov, ki so živeli s heteroseksualnimi starši, ki so bili prav tako

² Glej uradno spletno stran Add Health: <http://www.cpc.unc.edu/projects/addhealth>.

bodisi poročeni ali so živeli v izvenzakonski zvezi. Edina statistično značilna razlika med obema skupinama adolescentov je bila, da so imeli adolescenti, ki so živeli s staršema istega spola, večji občutek povezanosti s sošolci kot adolescenti, ki so živeli s staršema različnih spolov. Ni pa bilo razlik v poročanju o rabi drog, delinkventnosti in izpostavljenosti vrstniškemu nasilju med obema skupinama adolescentov. Prav tako ni bilo razlik med skupinama adolescentov v spremenljivkah, ki kažejo posameznikovo psihološko počutje, npr. samopodoba in anksioznost, uspeh v šoli (npr. povprečne ocene) in težave, povezane s šolo, ter v spremenljivkah, ki kažejo na družinske odnose, npr. skrb odraslih za otroke. Avtorica sklene interpretacijo podatkov z ugotovitvijo, da se otroci in adolescenti staršev, ki živijo s partnerjema istega spola, uspešno razvijajo.

4. 5. Otroci iz istospolnih družin in homofobija

Metaraziskava 23 empiričnih študij o istospolnih družinah, ki so nastale v letih od 1978 do 2000 in so primerjale otroke iz istospolnih družin s kontrolno skupino otrok iz heteroseksualnih družin, je pokazala na

Ključna ugotovitev: otroci iz istospolnih družin so zaradi oblike družine, v kateri odraščajo, lahko izpostavljeni homofobičnemu nasilju.

razliko v stigmatizaciji teh otrok (Anderssen in drugi, 2002). Devet raziskav (8 med otroki mater lezbijk in 1 med otroki očetov gejev) je pokazalo, da otroci iz teh družin sicer na splošno niso stigmatizirani, obstaja pa tendenca, da so bolj izpostavljeni homofobičnemu nasilju. Hkrati so omenjene študije pokazale, da se otroci praviloma bojijo, da bodo zaradi spolne usmerjenosti svojih staršev stigmatizirani, hkrati pa raziskave skorajda ne poročajo o tovrstnih primerih. Rečeno drugače: homofobija je zagotovo problem, s katerim se lahko srečujejo istospolne družine in otroci v teh družinah.

Vodilna ameriška raziskovalka na tem področju Judith Stacey (2001) meni, da homofobija ni problem istospolnih družin, pač pa družbe. V svoji študiji ugotavlja, da so istospolne družine povsem varno okolje za otroke, če so starši le občutljivi za njihove potencialne težave, ki jih imajo lahko zaradi homofobije v zunanjem svetu in so se o tem pripravljene pogovarjati. A ker raziskave ne kažejo razlik glede tesnobe in samozavesti otrok iz istospolnih družin, to pravzaprav pomeni, da so ti otroci psihološko gledano zelo močni, saj jih starši pripravijo na homofobično družbo.

Susan Golombok je v svoji longitudinalni študiji ugotovila, da so otroci iz istospolnih družin vse do adolescence med vrstniki enako priljubljeni kot otroci iz heteroseksualnih družin. Med adolescence pa se slika nekoliko spremeni. Tudi v tem obdobju v splošnem niso pogostejše tarče nadlegovanja, kljub temu pa se takrat pokaže določena razlika. Če druge otroke zbadajo zaradi njihovega socialnega statusa ali telesnih značilnosti, otroke iz istospolnih družin pogostejše zapostavljajo zaradi spolne usmerjenosti njihovih staršev. To je gotovo stresno, vendar so dolgoročnejshe posledice navsezadnje vendarle odvisne od tega, kako se na mladostnikove izkušnje odzovejo starši. Občutljivost staršev za otrokova čustva in pripravljenost na odkrit pogovor običajno zadostujeta, da otrok svoje izkušnje lažje razume in predela. Za otroke iz lezbičnih in gejevskih družin so torej izidi lahko slabi, če so njihovi starši neobčutljivi za njihove težave, ki jih imajo zaradi predsodkov zunanjega sveta, in če se z njimi o tem niso pripravljali ali sposobni pogovarjati.

Kot že omenjeno, raziskave, izvedene med mladostniki in odraslimi, ki so odraščali v istospolnih družinah, ne kažejo, da bi imeli ti več ali globlje psihološke težave kot njihovi vrstniki, ki so odraščali v heteroseksualnih družinah: ne občutijo pogostejše tesnobe, niso depresivnejši in ne iščejo pogostejše strokovne pomoči. Vendar pa pri vsem tem ključno vlogo igra tudi šola; tisti otroci, ki so imeli izkušnjo, da so vzgojiteljice in pedagogi v vrtcih in šolah ob pogovorih o družinah enakovredno govorili o različnih družinah, se niso počutili manjvredne ali drugače prikrajšane, ker ne živijo v prevladujočem tipu družine, pa tudi njihovi sovrstniki so bili občutljivejši za razlike in sposobnejši, da jih umestijo v zalogo osebnih izkušenj brez vnaprejšnjih negativnih sodb.

Tudi prva domača kvalitativna študija o istospolnih družinah (8 lezbičnih mater in 2 gejevska očeta) se je dotaknila vprašanja družbene homofobije (Sobočan, 2009). Sodelujoči v raziskavi so kot sredstvo, s katerimi se spopadajo s predsodki in stereotipi, omenjali predvsem trdne vezi med partnerjema in ljubezen. Vsi sodelujoči starši so namreč izrazili prepričanje, da je prav ljubezen do otrok in razumevanje med partnerjema tisti vir, kjer lahko istospolne družine in otroci iz istospolnih družin črpajo moč za spopadanje s kakršnimi koli situacijami. Sicer pa respondentke in respondenti niso poročali o negativnih izkušnjah; vsi so poročali, da tako ali drugače javnosti razkrivajo svoje družinsko življenje – že v odnosih z ginekologi in ginekologinjami in drugim medicinskim osebjem v času nosečnosti in poroda in pozneje z zdravnicami in zdravniki, vzgojiteljicami in vzgojitelji, učiteljicami in učitelji ipd. Nikjer niso naleteli na ovire, da, na primer,

osebje ne bi dovolilo prisotnosti ob porodu ali da vzgojiteljice ne bi sprejele dejstva, da otroka pripeljeta in iz vrtca odpeljeta dve osebi istega spola.

Do podobnih ugotovitev je prišla tudi italijanska kvalitativna raziskava, ki so jo opravili na Univerzi v Milanu na vzorcu 23 lezbičnih mater iz 16 istospolnih družin iz severne in osrednje Italije (Danna, 2009). Otroci v teh družinah so bili stari od 9 mesecev do 18 let. Raziskava je pokazala, da je domnevna diskriminacija, ki naj bi jo otroci v istospolnih družinah doživljali, pogosto nekakšen mit. Čeprav se te družine soočajo s pravno diskriminacijo, saj njihov položaj zakonsko ni urejen, izkušnje vsakdanjega življenja ne odsevajo črnih scenarijev, ki se istospolnim družinam sicer pripisujejo. Respondentke so poročale, da ljudje v njihovi okolici, učitelji v šolah, zdravniki in drugi v stiku z njimi praviloma ne izražajo nobenih predsodkov. Tudi če jih imajo, o tem ne govorijo. Zanimivo je, da ima enako izkušnjo tudi mama, ki svojega otroka vozi v cerkveni vrtec. Nune so povsem sprejele njihovo istospolno družino. Te družine so torej nekakšni agenti družbenih sprememb, saj ob razkritju ljudi vedno zanima njihova »posebna« družina, reakcije na razkritje pa so ponavadi dobre. Ali kot je dejala ena od respondentk v slovenski raziskavi o istospolnih družinah (Sobočan, 2009: 79):

»Res, ko ljudje vidijo konkretno tako družinico, nisva doživeli ene same negativne reakcije, ampak samo pozitivne reakcije. In mislim, da ljudje morajo samo videti čim več konkretnih primerov, in na osnovi teh konkretnih primerov bodo zaznali, da to enostavno ni nekaj takega, kot se jim stereotipno zdi, da je, ampak nekaj povsem takega, kar se povsem lepo vklaplja tudi v kakšne njihove predstave sveta.«

4.6. Zaključek

Ameriška raziskovalca Judith Stacey in Tim Biblarz sta 2001 in 2010 opravila metaraziskavi o istospolnih družinah, ki veljata za najbolj rigorozni metaraziskavi na tem področju. Leta 2001 sta analizirala 21 študij, leta 2010 pa 81 študij. Te so morale za vključitev v vzorec prestati strog metodološki preskus (upoštevala sta le metodološko visokokvalitetne študije), v svoji analizi pa sta poskušala odgovoriti na dvoje vprašanj: ali sta spol in spolna usmerjenost staršev pomembna.

Ugotovila sta, da raziskave, ki jih nekateri navajajo v podporo trditvi, da otrok potrebuje očeta in mater, niso raziskovale vpliva spola staršev na vzgojo, pač pa so primerjale dvostarševske družine z enostarševskimi družinami ali dvostarševske družine z reorganiziranimi družinami in podobno. Nobena od študij, ki jih

nekateri uporabljajo, da bi dokazali, da otrok potrebuje očeta in mater, ne pa dveh očetov ali dveh mam, ni primerjala nuklearnih heteroseksualnih družin z istospolnimi družinami. Sama sta pogledala prav tovrstne raziskave: tiste, ki so primerjale načrtovane lezbične družine (torej družine, ki niso nastale kot oblika reorganizirane družine) s heteroseksualnimi družinami, poleg tega pa sta analizirala tudi raziskave, ki primerjajo enostarševske družine z očetom in enostarševske družine z materjo. Primerjave so pokazale minimalne razlike.

Prvi sklop primerjav (hetero–homo družine) je pokazal, da so razlike med heteroseksualnimi in istospolnimi družinami majhne. Lezbične družine so, na primer, na splošno bolj enakopravne, ko gre za delitev gospodinjskih in drugih opravil. Vendar pa oblika ene ali druge družine bistveno ne vpliva na razvoj otroka. Raziskave, ki so primerjale enostarševske družine, pa ugotavljajo manjše razlike v tem, da so matere ponavadi boljše pri vzpostavljanju nadzora nad otrokom, več časa investirajo vanj in podobno.

Raziskovalca na osnovi metaanalize 81 raziskav zaključujeta, da je spol »trivialni«, neodločujoči faktor, ki ne vpliva na kakovost opravljanja starševske vloge: »Nobena raziskava do sedaj ne potrjuje pogostega prepričanja, da je spol staršev pomemben za dobrobit otroka.« (Biblarz in Stacey, 2010: 17) Na splošno, pravita raziskovalca, sta dva starša (ne glede na spol), ki dobro opravljata svojo vlogo, boljša kot en starš, vendar pa to ne pomeni, da tudi en starš otroku ne more zagotoviti tistega, kar potrebuje za odraščanje in razvoj. To pomeni, da niti spol niti število staršev ni odločujoči faktor, pač pa kakovost opravljanja starševske vloge. Biblarz in Stacey svojo analizo zaokrožata z ugotovitvijo, da se »idealno starševstvo lahko pojavlja v različnih oblikah in spolih« (ibid.).

V spletnih komentarjih, ki smo jih analizirali na MMC RTVSLO, se je pojavljalo veliko trditev o »naravi« družine, vlogi očeta in matere ter pravicah otrok. V nadaljevanju opozarjamo na nekatere od tovrstnih mitov.

Otrok ima naravno pravico do mame in očeta, istospolne družine pa so nenaravne.

Zakoni urejajo družbena razmerja. Zakonodaja, ki ureja istospolna partnerstva in posvojitve, otrokom ne jemlje očeta in matere, saj je za spočetje otroka potrebna združitev ženske in moške spolne celice. Vsak otrok ima torej očeta in mater, a lahko se zgodi, da za otroka ne moreta ali ne želita skrbeti ali je kdo od njiju

neznan ali umre, zato mora za take primere zakonodaja zagotavljati, da imajo otroci, za katere skrbijo njihovi socialni starši, enake pravice kot otroci, ki odraščajo ob bioloških starših.

Otroci živijo v različnih oblikah družin in naloga države je, da enako in na enak način zaščiti vse. V Sloveniji po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije obstaja dobrih 25 % enostarševskih družin, v katerih živijo otroci; razpade 50 % zakonskih zvez in večina teh partnerjev vstopi v novo partnerstvo, v katerem zaživijo skupaj s svojimi in partnerjevimi otroci; v Sloveniji živi tudi več kot 100 otrok v istospolnih družinah, več kot 1000 otrok pa v rejniških družinah. Pomembno je, da zakonodaja enako obravnava otroke iz vseh različnih oblik družin in ne daje prednosti zgolj eni.

Argument nenaravnosti je bil v zgodovini uporabljen vedno, ko so zagovorniki izključevanja in diskriminacije želeli določeno skupino ljudi ohraniti v neenakem položaju. Tako so nasprotniki enakopravnosti žensk še pred dobrimi sto leti trdili, da so ženske inferiorna oblika človeške evolucije in so bližje otrokom in divjakom kot odraslemu civiliziranemu moškemu. Želja, da bi bile deležne enake izobrazbe in da bi imele skladno s tem enake cilje kot moški, je bila po njihovem mnenju »nevarna blodnja«.

V ZDA so bile medrasne poroke prepovedane vse do leta 1967, češ da so v nasprotju z naravo. Tako je, na primer, leta 1959 sodnik okrožnega sodišča v Virginiji temnopolto Mildred Loving in njenega belopoltega soproga Richarda Perryja Lovinga obsodil na leto dni zapora. Leta 1965, ko je bila vložena zahteva za razveljavitev te sodbe, je dejal: »Vsemogočni Bog je ustvaril belo, črno, rumeno, malajsko in rdečo raso ter jih postavil na ločene kontinente. Razen vpletanja v njegovo ureditev ni razloga za tovrstne poroke. Dejstvo, da je rase ločil, kaže, da ni želel njihovega mešanja.«

Otrok potrebuje (skrbna in ljubeča) očeta in mamo.

Otrok potrebuje skrbnega in ljubečega (biološkega ali socialnega) starša, ki ga neguje. Spol sam po sebi ni zagotovilo kvalitetnega skrbstvenega odnosa in ljubezni, ki ju otrok potrebuje. Znanstvene študije razvojne psihologije kažejo, da otroci potrebujejo ljubeče starše, ne glede na spol ali biološko povezavo z otrokom. Poleg tega sociološke in psihološke raziskave kažejo, da ni najpomembnejša oblika družine, temveč vsebina družine; bolj pomembno je,

kaj se dogaja v družini, ne pa kdo so družinski člani in kakšen je njihov spol. Struktura družine (število članov, njihov spol, spolna usmerjenost staršev itd.) ne vpliva na procese otrokovega psihološkega in socialnega prilagajanja, pač pa so pri tem pomembni predvsem kakovost starševstva, starševski odnos z otrokom in njuna medsebojna vez, pa tudi drugi odnosi v družini in odnos s širšim okoljem. Rečeno drugače: vzpostavitev zdravega okolja za otroka, v katerem odrašča, ni odvisna od kombinacije spolov, ampak od konkretnih skrbstvenih aktivnosti ljudi, ki skrbijo za otroka. Zato je pomembno, da je socialno starševstvo (skupaj z biološkim starševstvom) enako družbeno in pravno priznано, saj je v najboljšem interesu otroka.

Otroke iz istospolnih družin bodo diskriminirali in šikanirali.

Naloga vsakega od nas je vzpostavljanje družbe, ki je strpna in ki ne diskriminira. Otroci iz istospolnih družin so tukaj – naša naloga je, da jih zaščitimo. Tisti, ki opozarjajo, da bodo otroci iz istospolnih družin diskriminirani, sicer prepoznajo problem, toda lotijo se ga tako, da bi otroke iz istospolnih družin preprosto prezrli, namesto da bi problem reševali pri izvoru. Otroci so lahko diskriminirani zaradi različnih razlogov, a to še ne pomeni, da moramo te otroke prezreti, pač pa se moramo spoprijeti z razlogi za takšno diskriminacijo.

Odličen primer pomembne vloge zakonodaje pri odpravljanju stigmatizacije v Sloveniji so tako imenovani pankrti (nezakonski otroci), ki so bili nekoč izločeni iz družbe, ko pa je zakon izenačil njihov položaj z zakonskimi otroki, se je na dolgi rok spremenil tudi odnos družbe do teh otrok. Ti otroci tudi zaradi pravne izenačitve z zakonskimi otroki danes v slovenski družbi niso več stigmatizirani.

Študije kažejo, da so otroci iz istospolnih družin potencialno izpostavljeni homofobičnemu nasilju, prav tako pa so dobro opremljeni za reševanje takih incidentov, ker jih starši pripravljajo na potencialno homofobično okolje, v katerem odraščajo.

Osnovna funkcija poroke je v zasnovanju družine, zato se istospolni pari ne bi smeli poročati.

Zakonska zveza ima več funkcij, ki se s časom spreminjajo. Za nekatere ljudi v Evropi je poroka predpogoj zasnovanja družine (tj. pomembno se jim zdi, da se otrok rodi v zakonu), vendar to ni norma, ki velja za vse. Statistika razkriva

široko paleto praks. V nekaterih evropskih državah (Estonija, Slovenija, Bolgarija, Francija, Švedska, Belgija) se večina otrok rodi zunaj zakonske zveze, kar pomeni, da instituciji zakonske zveze in družine nista nujno povezani. Poleg tega v Evropi ni države, ki bi določala, da je zakonska zveza predpogoj za rojstvo otroka in ustvarjanje družine. Če bi to veljalo, potem se ljudje, ki so stari petdeset ali več let ali pa otrok ne morejo imeti, ne bi smeli več poročati.

Trditev, da je osnovna funkcija poroke v zasnovanju družine, zato se istospolni pari ne bi smeli poročati, temelji na napačni predpostavki, da geji in lezbijke ne morejo imeti otrok. Dejstvo je, da geji in lezbijke imajo otroke – bodisi iz prejšnjih zakonskih zvez/razmerij, prek posvojitve ali umetne oploditve, prek nadomestnega materinstva itd. Država bi morala zagotavljati ugodne pogoje za to, da se ljudje odločijo imeti otroke, nikakor pa jim tega ne bi smela diktirati ali prepovedovati. Odločitev za rojstvo otrok mora biti svobodna.

Tisti, ki trdovratno vztrajajo pri samo eni pravi in ustrezni družini, pravzaprav pljuvajo v svojo lastno skledo. Družina se je namreč ohranila kot ključna vrednota večine ljudi prav zaradi tega, ker se je skozi zgodovino spreminjala in prilagajala različnim življenjskim stilom. Raznovrstnost družinskih oblik torej utrjuje institucijo družine in jo ohranja kot osrednjo vrednoto, ne pa ravno nasprotno: družina ni »v krizi« zaradi raznovrstnosti družin, »v krizi« je zgolj predstava o eni sami pravi družinski obliki. Ključnega pomena je, da tudi zakonodaja enakovredno obravnava vse oblike družin.

5. Fokusne skupine kot metoda za testiranje sporočil osveščevalnih kampanj

V zadnjem delu pričujoče publikacije predstavljamo metodološki poskus testiranja sporočil v osveščevalnih kampanjah, ki smo jih v okviru projekta DARE pripravili na osnovi analize, predstavljene v prvem delu poročila. Ta del projekta smo izvedli v sodelovanju z ILGA Europe in z Oddelkom za sociologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. V nadaljevanju se osredotočamo zgoj na metodo testiranja, ne pa na vsebino sporočil, ki smo jih pripravili. Želeli smo namreč preveriti, kako lahko metode, ki jih uporabljajo profesionalne agencije za raziskovanje javnega mnenja in so za večino nevladnega sektorja nedosegljive zaradi visokih finančnih stroškov, prilagodimo tako, da bi jih lahko uporabljale tudi nevladne organizacije same. Osredotočili smo se na metodo fokusnih skupin.

Fokusne skupine so oblika skupinskega intervjuja, ki se je kot metoda v kvalitativnem raziskovanju pojavila že v tridesetih letih prejšnjega stoletja. Uveljavila se je predvsem v sedemdesetih in osemdesetih letih v različnih družboslovnih raziskavah, ki so se dotikale družbenih manjšin, okoljskih vprašanj, izobraževanja itd., pa tudi v okviru tržnih raziskav, kjer podjetja testirajo svoje nove izdelke in na osnovi odzivov sodelujočih v fokusnih skupinah oblikujejo prodajne strategije.

Fokusne skupine so kot metoda relativno učinkovit način zbiranja velikega števila informacij v kratkem časovnem obdobju. Zanimajo nas pogledi, izkušnje, interpretacije, mišljenja ljudi o temi/prodaktu, o katerem se pogovarjamo. Pri tem je ključna tudi medsebojna interakcija med ljudmi, ki sodelujejo na fokusnih skupinah, saj prav ta lahko privede do novih pomembnih informacij, ki jih pri klasičnem intervjuju ne bi dobili.

Načeloma velja, da je potrebno izvesti toliko fokusnih skupin, da dosežemo točko zasičenosti (točka saturacije). To pomeni, da se informacije, ki jih pridobivamo, z novo fokusno skupino ponavljajo in da v raziskovanju ne pridobimo več novih informacij.

Društvo informacijski center Legebitra je na osnovi analize spletnih komentarjev na MMC RTVSLO pripravilo tri testne video posnetke o vsakdanjih situacijah, v katerih se lahko znajdejo istospolno usmerjene osebe. Video posnetki so bili pripravljeni v obliki kratkih televizijskih osveščevalnih oglasov z več možnimi

sporočili. Pripravljeno gradivo je nato s pomočjo fokusnih skupin analizirala raziskovalna agencija in pripravila priporočila, kako najbolje – glede na trenutni odnos do LGBT oseb v Sloveniji – pripraviti informacijsko kampanjo in ustrezno modificirati pripravljeno video gradivo.

Tovrstno testiranje sporočil je običajni sestavni del vseh profesionalnih medijskih kampanj ali reklamnih oglasov, vendar je zaradi visokih stroškov za nevladni sektor praviloma nedosegljivo. V okviru projekta DARE smo zato v sodelovanju z ILGA Europe in Oddelkom za sociologijo FF UL naredili eksperimentalno analizo, kako uporabiti kvalitativno metodologijo (fokusne skupine) za testiranje sporočil nevladnih organizacij, a se pri tem izogniti visokim stroškom izvedbe. Zanimalo nas je, ali bo naša eksperimentalna izvedba fokusnih skupin privedla do podobnih/primerljivih rezultatov, kot je analiza, ki jo je opravila profesionalna agencija za raziskovanje. Rezultati obeh analiz so pokazali, da smo z obema pristopoma dobili podobne, čeprav s cenejšo različico fokusnih skupin manj kvalitetne podatke, ki pa vendarle lahko zadostujejo za osnovno testiranje in naknadno prilagajanje tekstovnih, avdio in vizualnih sporočil osveščevalne kampanje.

Fokusne skupine, kot jih je izvedla agencija, smo ponovili s pomočjo dveh študentk in študenta sociologije, ki so bili z metodo seznanjeni že v okviru svojega študija, vendar je v praksi še niso uporabljali. V nadaljevanju opisujemo posamezne korake, ki smo jih izvedli pri izvedbi fokusnih skupin, in opozarjamo na nekatere težave, na katere smo pri tem naleteli.

5. 1. Sodelujoči na fokusnih skupinah

Vzorec sodelujočih v fokusnih skupinah oblikujemo glede na cilje raziskovanja. V našem primeru smo hoteli pripravljeno video gradivo (trije kratki filmi, dolgi dobro minuto) preveriti na skupini ljudi, ki niso bodisi goreči nasprotniki LGBT pravic bodisi veliki zagovorniki LGBT skupnosti. Želeli smo torej preveriti, na kakšne odzive bo naletela osveščevalna kampanja pri tistih, ki bi jih lahko umestili v »sredino«. Za določitev primernih sodelujočih na fokusnih skupinah je raziskovalna agencija na reprezentativnem vzorcu izvedla telefonsko anketo, s katero je merila socialno distanco do LGBT skupnosti, in na osnovi tega identificirala primerne sodelujoče za fokusne skupine.

Telefonska anketa je, na primer, vsebovala vprašanja, pri katerih so sodelujoči morali določiti, s katerimi skupinami ljudi ne bi želeli biti sosedje, katere skupine

Ljudi po njihovem mnenju ne bi smele posvajati otrok in podobno. V vzorec za fokusne skupine so bili nato zajeti tisti, ki istospolno usmerjenih niso umestili med najbolj/najmanj zaželeno sosedo, najbolj/najmanj primerne posvojitelje itd.

Pri ponovitvi raziskave smo pri tem naleteli na prvo težavo, ki je bila tudi največja pomanjkljivost ponovljene raziskave: študentki in študent so sodelujoče v raziskavi lahko pridobili le prek svojih poznanstev in ne na osnovi analize, opravljene na reprezentativnem vzorcu, saj za to nismo imeli ne tehničnih ne finančnih možnosti. Oblikovanje vzorca je v raziskovanju najbolj ključna in kritična točka, ki pomeni tudi največji finančni izdatek. V ponovljeni raziskavi smo se temu izognili tako, da smo sodelujoče v fokusnih skupinah izbrali na osnovi lastnih poznanstev, vendar v različnih okoljih. Vsi sodelujoči so izpolnili vprašalnik, ki je meril socialno distanco, vendar smo pri tem izločili le tiste, ki so podali najekstremnejše odgovore (v pozitivnem ali negativnem smislu), medtem ko je agencija uporabila zgolj tiste, ki so istospolno usmerjene uvrstili v sredino. Pri izbiri sodelujočih smo sicer pazili tako na njihovo spolno in izobrazbeno strukturo kot tudi na kraj bivanja, vendar je to predstavljalo veliko težavo pri raziskovanju. Študentki in študent so fokusne skupine organizirali v svojih lokalnih okoljih, kar pomeni, da so bile posamezne fokusne skupine glede na kraj bivanja poenotene. Ker smo fokusne skupine organizirali v treh različnih krajih Slovenije izven urbanih središč, smo s tem sicer pridobili dokaj raznolik vzorec ljudi, vendar za ta vzorec ne moremo reči, da je slučajen in povsem primerljiv s tistim, ki ga je oblikovala agencija. Študentki in študent bi sicer lahko v svojo fokusno skupino povabili ljudi iz različnih koncev Slovenije, vendar bi to predstavljalo dodatno logistično težavo in dodatne finančne izdatke, povezane s potnimi stroški.

Manjšo težavo je predstavljala spolna sestava fokusnih skupin. Agencija je izvedla tri fokusne skupine – eno žensko, eno moško in eno mešano –, pri čemer je bila dinamika (in s tem tudi odzivi na predstavljen video material) v posameznih fokusnih skupinah drugačna. Zaradi tega smo tudi pri ponovitvi poskušali doseči enako sestavo fokusnih skupin, vendar nam to ni povsem uspelo: težava je bila s sestavo moške skupine, zato smo izvedli dve mešani in eno žensko skupino.

Čeprav se je pomemben del informacij pri tretji fokusni skupini začel ponavljati, ne moremo trditi, da smo dosegli točko saturacije, vendar nam finančne in časovne omejitve niso dovoljevale izvedbe več fokusnih skupin. Kljub tej omejitvi so bili sporočila in odzivi, ki smo jih prejeli na treh fokusnih skupinah, precej enotni in

so bili pomembna informacija pri preoblikovanju osveščevalne kampanje.

V fokusni skupini praviloma sodeluje od 4 do 10 sodelujočih. Izkušnje naših fokusnih skupin so pokazale, da so bile najboljše in najbolj obvladljive tiste fokusne skupine, ki so imele 5 ali 6 sodelujočih. Na vsako fokusno skupino smo sicer povabili po 2 sodelujoča več, saj se je skoraj vedno zgodilo, da je tik pred začetkom kdo odpovedal svoje sodelovanje.

Na kaj je potrebno biti pozoren pri oblikovanju vzorca?

- Vzorec sodelujočih oblikujte glede na cilje svojega raziskovanja.
- Bodite pozorni na demografske in druge značilnosti sodelujočih – načeloma težimo k čim večji raznovrstnosti sodelujočih v fokusnih skupinah.
- Bodite pozorni na spol – razmislite, ali je smiselno oblikovati spolno raznovrstne ali enotne fokusne skupine.
- Bodite pozorni na kraj bivanja – če zaradi finančnih omejitev ne morete izvesti fokusne skupine, na kateri bi sodelovali ljudje iz različnih krajev, organizirajte fokusne skupine v več različnih krajih, če je to skladno s cilji vaše raziskave.
- Zasledujte točko saturacije – ko z novimi fokusnimi skupinami ne pridobite novih informacij, lahko zaključite z raziskovanjem.

5. 2. Izvedba fokusne skupine

Fokusno skupino praviloma izvedemo tako, da sodelujoče posedemo ob podolgovato mizo. Na čelu mize je tisti, ki bo vodil fokusno skupino, na drugem koncu je njegov/njen asistent, sodelujoči pa sedijo na levi in desni strani mize, tako da vsak lahko vidi vodjo fokusne skupine.

Za razliko od agencije, ki ima svoje prostore za izvedbo fokusnih skupin, so se študentki in študent soočali s težavo brezplačnega najema prostora, ki bi bil dovolj blizu za vse sodelujoče, hkrati pa dovolj nevtralen, saj bi izvedba fokusne skupine na domu enega od sodelujočih tega postavila v drugačen položaj v primerjavi s preostalimi. Študentki in študent so tako fokusne skupine izvedli v lokalnem gledališču, v sejni pisarni lokalnih nevladnih organizacij in na lokalni šoli, vendar so bili pri tem odvisni od dobre volje lastnikov in časovne razpoložljivosti prostora, kar je dodatno otežilo usklajevanje urnikov s sodelujočimi v raziskavi. Zaradi

tega je smiselno načrtovati določen del finančnih sredstev za najem prostora.

Agencija pri izvedbi fokusne skupine ni uporabljala asistenta, saj je bila vodja fokusne skupine dovolj izurjena, da je lahko v celoti nadzorovala situacijo. Izkušnje s študentskih fokusnih skupin, nasprotno, kažejo, da je sodelovanje asistenta ključno: ta je namreč lahko v veliko pomoč vodji, ki še nima toliko izkušenj z vodenjem fokusnih skupin, saj skrbi za tehnične stvari (npr. skrbi za predvajanje video posnetkov, da imajo vsi sodelujoči na razpolago vodo, prigrizke, skrbi za avdio snemanje fokusne skupine itd.), zastavlja dodatna vprašanja, na katera je vodja pozabil itd. Vendar pa je za dinamiko fokusne skupine pomembno, da asistent s svojimi intervencijami ne prevlada nad vodjo fokusne skupine. Asistent se torej oglasi takrat, ko mu vodja skupine da besedo (npr. »Sem še kaj pozabil, kar bi bilo potrebno vprašati?«), oziroma le izjemoma, kadar je potrebno intervenirati z dodatnim vprašanjem ali s pomočjo vodji.

Fokusno skupino začnemo tako, da sodelujoče najprej prosimo za podpis informiranega soglasja, kar pomeni, da se strinjajo z izvedbo fokusne skupine, da so seznanjeni z namenom fokusne skupine, da so informirani o tem, da se fokusna skupina snema na avdio snemalnik, da se jim zagotavlja anonimnost itd. Če je potrebno, sodelujoči lahko izpolnijo tudi kratko anonimno anketo, s katero pridobimo njihove demografske podatke (spol, starost, izobrazba, kraj bivanja itd.), ki so nam lahko v pomoč pri analizi pridobljenega empiričnega gradiva. Vodja skupine hkrati prosi vse sodelujoče, da na papir zapišejo svoje (izmišljeno) ime in ga postavijo pred seboj. Na ta način vodja lahko po imenu kliče sodelujoče in tudi sodelujočim omogoča lažjo medsebojno komunikacijo.

Na začetku fokusne skupine se vsi sodelujoči, začeni z vodjo fokusne skupine in asistentom, na kratko predstavijo. Za prebijanje ledu lahko uporabite različne igre. V našem primeru smo sodelujoče prosili, da naj med slikami, ki so bile na mizi (šlo je za različne fotografije narave, predmetov, oseb ipd.), izberejo tisto, ki jih najbolj predstavlja. Vsak je bil nato naprošen, da se predstavi in pove, zakaj je izbral določeno sliko.

Nato sledi izvedba fokusne skupine, ki je vsebinsko organizirana tako, da zasleduje cilje raziskave. Temu primerno je potrebno pripraviti tudi vprašanja sodelujočim. Pri tem je pomembno, da so vprašanja praviloma zastavljena tako, da ne omogočajo zgolj odgovorov »da« ali »ne«, saj sodelujoče želimo spodbuditi k razpravi in razmišljanju. Pomembno je, da sodelujočim – predvsem tistim,

ki so v svojih odgovorih kratki in nejasni – zastavljamo tudi podvprašanja, s katerimi jih prosimo za dodatno pojasnitev njihovih stališč (npr. »Zakaj tako mislite? Nam lahko to bolj pojasnite?«). V primerih, ko so sodelujoči nejasni v svojih odgovorih, vodja lahko na kratko povzame to, kar meni, da sodelujoči želi povedati, in vpraša, ali ga/jo je prav razumel (npr.: »Vaše mnenje je torej, da ... Sem vas prav razumel?«). Tudi tovrstna podvprašanja lahko spodbudijo dodatno razpravo.

Ključno pri zastavljanju vprašanj je poslušanje odgovorov. Če namreč zgolj slepo zastavljamo vprašanja, ki smo si jih pripravili, lahko preslišimo, da so sodelujoči na kakšno od prihodnjih vprašanj že odgovorili in jih je zato nesmiselno zastavljati ponovno. Prav tako je pomembno, da isto vprašanje zastavimo večkrat ali na različne načine, če sodelujoči na naše vprašanje v resnici ne odgovorijo (tj. na vprašanje začno odgovarjati, vendar zdrsijo v povsem novo temo in na izvorno vprašanje sploh ne odgovorijo).

Pri zastavljanju vprašanj je pomembno, da vodja odmerja enakomeren čas vsem sodelujočim. Že na začetku fokusne skupine se je potrebno dogovoriti za osnovno pravilo, da ne govorimo drug čez drugega, in če se to zgodi, vodja vljudno prosi tistega, ki prekrši pravilo, naj počaka, da prvi konča s svojo izjavo. Posebej je treba paziti na tiste, ki so v skupini dominantni in se vedno prvi oglasijo s svojim mnenjem ali z odgovorom. Čeprav načeloma puščamo proste roke, da sodelujoči odgovarjajo takrat, ko želijo, v primeru, ko imamo v skupini »dominantno osebo«, lahko zastavimo vprašanje in kar sami določimo tistega, ki naj prvi odgovarja (torej ne osebe, ki je dominantna). Nekoga, ki preveč govori, lahko prijazno ustavimo tudi tako, da se ji/mu zahvalimo za mnenje in rečemo, da nas zanima še mnenje drugih, ter pri tem izberemo osebo z druge strani mize.

Pri izvedbi fokusne skupine je pomembno, da vodja vzpostavi sproščeno situacijo, v kateri se vsi počutijo varne izraziti svoje stališče. Dobro je, da vodja večkrat poudari, da noben odgovor ni pravilen ali napačen, pač pa nas zanimajo zgolj različni pogledi sodelujočih. Študentki in študent, ki so izvajali fokusne skupine, so poročali, da so prav zaradi svoje pozicije študentov lažje vzpostavili sproščen odnos, saj so jih sodelujoči razumeli kot sebi enake in zaradi tega niso imeli zadržkov pri odgovarjanju na vprašanja.

Že prej smo omenili, da je za načrtovanje fokusne skupine pomemben najem nevtralnega prostora, kjer izvedemo raziskavo, kar je povezano z določenimi

finančnimi sredstvi. (Izvedba fokusne skupine v prostorih organizacije, ki testira svojo osveščevalno akcijo, ni primerna, ker to lahko vpliva na odgovore sodelujočih.) Poleg tega je lahko pomemben faktor za sodelovanje v fokusni skupini manjša denarna nagrada. Agencija je sodelujočim izplačala 20 evrov, pri študentskih fokusnih skupinah sodelujočih nismo plačali, vendar so študentki in študent poročali, da so imeli veliko težav z iskanjem sodelujočih, ki bi bili pripravljeni žrtvovati dve uri svojega časa, zato bi bila finančna nagrada lahko primerna spodbuda.

V primeru naše raziskave nas je zanimalo, kako se bodo sodelujoči odzvali na predstavljene video posnetke (v posameznih fokusnih skupinah smo jih predvajali v različnih zaporedjih), kaj so v njih videli, kaj jim je bilo všeč in kaj jih je motilo in ali so v njih prepoznali/prebrali to, kar so jim avtorji video posnetkov želeli sporočiti. Vsak video posnetek so si ogledali dvakrat. Po prvem ogledu smo jih prosili, da na list papirja (v tišini, brez pogovarjanja z drugimi) zapišejo svoje prve asociacije/vtise, ki so jih ob gledanju dobili, nato pa smo z njimi razpravljali o teh asociacijah in vtisih. Zastavili smo jim vprašanja, kot so:

- Kakšen je bil vaš prvi vtis? Na kaj ste najprej pomislili, ko ste videli oglas?
- Kaj vam je najbolj ostalo v spominu? Kaj je najbolj pritegnilo vašo pozornost?
- Kaj vam je bilo všeč? Zakaj?
- Kaj vam ni bilo všeč? Zakaj?
- Kako ste se počutili, ko ste gledali ta oglas? Kakšna čustva zbuja v vas?
- Kaj vam je želel oglas sporočiti?
- Kakšen slogan je imel oglas? Kakšen slogan pa bi lahko imel ta oglas?

Nato smo si posnetek pogledali še enkrat in jim zastavljali dodatna vprašanja, kot so na primer:

- Kaj vam je prvič ušlo? Česa niste opazili, pa ste sedaj videli?
- Kaj so ključna sporočila, ki vam jih želijo prenesti s tem oglasom?
- Katere vrednote skuša prenesti?
- Koliko so njihova sporočila jasna? Kaj ni jasno? Česa ne razumete?
- Kako primerna se vam zdijo ta sporočila?
- Kaj bi spremenili? Kako/na kakšen način?
- Kakšna se vam je zdela glasba v videu?
- Kaj pa igralci?

Po koncu fokusnih skupin sta vodja in asistent opravila pogovor med seboj o vtisih o fokusni skupini. Tudi ta del smo snemali z avdio napravo, saj je prva refleksija lahko pomemben vir informacij pri poznejši analizi gradiva. Na koncu

smo posneto gradivo analizirali po posameznih vsebinskih sklopih oziroma po raziskovalnih vprašanjih in na osnovi odgovorov pripravili priporočila, kaj/kako bi bilo potrebno popraviti/spremeniti v video posnetkih.

Na kaj je potrebno biti pozoren pri izvedbi fokusne skupine?

- Predpriprava fokusne skupine vključuje: (1) najem prostora, (2) pripravo osvežilnih napitkov, (3) pripravo snemalne naprave za snemanje fokusne skupine, (4) pripravo svinčnikov in papirja, (5) pripravo materiala za uvodno prebivanje ledu, (6) pripravo vseh tehničnih elementov, ki jih potrebujemo, (7) pripravo obveščenega soglasja, s katerim sodelujoče seznanite z vsebino in potekom raziskave, (8) pripravo kratkega vprašalnika za zbiranje demografskih podatkov.
- Pomembno je, da je vodja fokusne skupine dobro seznanjen s tematiko in da je sposoben suverenega spraševanja in poslušanja.
- Priporočamo sodelovanje asistenta, ki je vodji fokusne skupine – sploh če gre za začetnike – lahko v podporo in pomoč.
- Vodja mora zastavljati jasna vprašanja in se izogniti kakršnim koli verbalnim ali neverbalnim reakcijam na odgovore, tudi če se z mnenji ne strinja.
- Pomembno je zastavljanje podvprašanj in spodbujanje sodelujočih, da povedo svoje mnenje, tudi če je manjšinsko in se večina sodelujočih z njim ne strinja (tj. potrebno je vzpostaviti varni prostor).
- Vodja mora vzpostaviti sproščen odnos s sodelujočimi.
- Izvedba fokusne skupine zahteva določena finančna sredstva (najem prostora, osvežilni napitki, po možnosti manjša finančna nagrada za sodelujoče).

5.3. Zaključek

Fokusne skupine, ki so jih izvedli in analizirali študentki in študent, so prinesle podobne rezultate kot fokusne skupine, ki jih je izvedla profesionalna raziskovalna agencija. Čeprav je bilo zabeleženih tudi nekaj razlik, so bili osnovni in ključni poudarki enaki, priporočila, ki so jih študentki in študent pripravili na osnovi raziskave, pa primerljiva s tistimi, ki smo jih dobili pri agenciji.

Stroški, ki so bili povezani z izvedbo fokusnih skupin, so bili povezani s stroškom dela študentk in študenta ter stroški osvežilnih pijač in drugega tehničnega gradiva, ki je bilo potrebno za izvedbo fokusne skupine. Potrebno je načrtovati tudi sredstva za najem prostora in potencialno za finančno nagrado sodelujočim.

Izvedba fokusnih skupin, ki smo jo izvedli s pomočjo študentk in študenta sociologije, je bila v določenih vidikih manj kvalitetna od izvedbe profesionalne agencije (problem vzorca, manjša izkušnost vodij fokusnih skupin, težave s prostorom itd.), vendar so bili osnovni rezultati in priporočila, ki so jih oblikovali študentki in študent, podobni in mestoma tudi enaki tistim, ki so jih pripravili v agenciji. Rečeno drugače: podatki, ki smo jih pridobili, so nekoliko manj kvalitetni, a je bila izvedba celotne raziskave bistveno cenejša in je bila kljub slabši kvaliteti podatkov dovolj informativna, da je bilo mogoče ustrezno prilagoditi osveščevalno kampanjo.

Izkušnja je bila izredno pozitivna tudi za študentki in študenta, ki so se – s pomočjo mentorja na fakulteti – veliko naučili iz celotne raziskovalne izkušnje. Sodelovali smo z dvema študentkama in študentom, vsak od njih je sodeloval na dveh fokusnih skupinah – enkrat v vlogi vodje in enkrat v vlogi asistenta. Po vsaki fokusni skupini so z mentorjem predebatirali izvedbo in glede na izkušnje ustrezno prilagajali pripravo naslednje fokusne skupine. Na ta način je naša eksperimentalna izvedba fokusnih skupin prinesla zadovoljstvo obema stranema: nevladna organizacija je dobila pomembne informacije za pripravo svoje osveščevalne kampanje, študentki in študent pa – poleg ustreznega plačila – tudi odlično izkušnjo v praktičnem raziskovanju, ki je v času svojega študijskega procesa še niso imeli.

6. Literatura

Anderssen, N., Amlie, E., Ytteroy, A. 2002. Outcomes for Children with Lesbian or Gay Parents. A review of studies from 1978 to 2000. *Scandinavian Journal of Psychology*, 43:335–351.

Barth, J. in Parry, J. 2009. 2 > 1 + 1? The Impact of Contact with Gay and Lesbian Couples on Attitudes about Gays/Lesbians and Gay-Related Policies. *Politics & Policy*, 37(1): 31–50.

Behnke, C. in Meuser, M. 2012. “Look Here Mate! I’m Taking Parental Leave for a Year” – Involved Fatherhood and Images of Masculinity. V: M. Oechsle, U. Müller and S. Hess (ur.), *Fatherhood in Late Modernity, Cultural Images, Social Practices, Structural Frames*. Opladen: Barbara Budrich, 129–143.

Biblarz T., in Stacey, J., 2010. How Does the Gender of parents matter? *Journal of Marriage and Family*, 72:3–22.

Chan R. W., Raboy, B. in Patterson, C. J. 1998. Psychosocial Adjustment among Children Conceived via Donor Insemination by Lesbian and Heterosexual Mothers. *Child Development*, 69:443–57.

Crowl, A., Ahn, S., Baker, J. 2008. A Meta-Analysis of Developmental Outcomes for Children of Same-Sex and Heterosexual Parents. *Journal of GLBT family studies*, 4(3):385–407.

Danna, D. 2009. Madri lesbiche in Italia: il mito della discriminazione. V: C. Cavina, D. Danna (ur.), *Crescere in famiglie omogenitoriali*. Milano: FrancoAngeli, 103–116.

Golombok, S. 2000. Parenting: *What really counts?* New York: Routledge.

Golombok, S. 2015. Modern families: *Parents and children in new family forms*. Cambridge: Cambridge University Press.

Golombok, S. in Tasker, F. L. 1997. *Growing Up in a Lesbian Family*. New York: Guilford.

Golombok, S., Spencer, A., Rutter, M. 1983. Children in Lesbian and Single-parent Households: Psychosexual and Psychiatric Appraisal. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 24:551–72.

Green, R., J. B. Mandel, M. E. Hotvedt, J. Gray and L. Smith. 1986. Lesbian Mothers and Their Children: A Comparison with Solo Parent Heterosexual Mothers and their Children. *Archives of Sexual Behavior*, 15:167–84.

Groneberg, M. 2011. Reasons for Homophobia: Three Types of Explanation. V: M. Groneberg and C. Funke (ur.), *Combatting Homophobia: Experiences and Analyses Pertinent to Education*. Berlin: Lit, 185–224.

Herek, G. M. in Capitanio, J. 1996. “Some of my best friends”: Intergroup contact, concealable stigma, and heterosexuals’ attitudes toward gay men and lesbians. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22:412–424.

Herek, G. 1984. Attitudes Towards Lesbians and Gay Men: A Factor-analytic Study. *Journal of Homosexuality*, 10(1/2):39–51.

Herek, G. 1986. The Instrumentality of Attitudes: Towards a Neofunctionalist Theory. *Journal of Social Science*, 42(2): 99–114.

Herek, G. 1987. Can Functions be Measured? A New Perspective on the Functional Approach to Attitudes. *Social Psychology Quarterly*, 50(4):285–303.

Herek, G. 1991. Prejudice and Violence against Lesbians and Gay Men. V: Gonsiorek, J. C. and Weinrich, J. D. (ur.), *Homosexuality: Research Implications for Public Policy*. Newbury Park: Sage, 60–80.

Herek, G. 2004. Beyond Homophobia: Thinking About Sexual Prejudice and Stigma in the Twenty-first Century. *Sexuality Research and Social Policy*, 1(2):6–24.

Herek, G. M. 2007. Confronting Sexual Stigma and Prejudice: Theory and Practice. *Journal of Social Issues*, 63(4):905–925.

Higgins, A., Sharek, D., McCann, E., Sheerin, F., Glacken, M., Breen, M., & McCarron, M. 2016. *Visible Lives: Identifying the experiences and needs of older lesbian, gay, bisexual and transgender (LGBT) people in Ireland*. Dublin: Gay and Lesbian Equality Network.

Hooghe, M. in Meeusen, C. 2013. Is Same-Sex Marriage Legislation Related to Attitudes Toward Homosexuality? Trends in Tolerance of Homosexuality in European Countries Between 2002 and 2010. *Sexuality Research and Social Policy*, 10(4): 258–268.

Jaspers, E., Lubbers, M., De Graaf, N. D. 2007. ‘Horrors of Holland’: Explaining attitudes change towards euthanasia and homosexuals in the Netherlands, 1970–1998. *International Journal of Public Opinion Research*, 19(4):451–473.

Kite, M. E. in Whitley, B. E. 1996. Sex differences in attitudes towards homosexual persons, behavior, and civil rights: A meta-analysis. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22:336–353.

Kuhar, R., Kogovšek Šalamon, N., Humer, Ž. in Maljevac, S. 2011. *Obrazi homofobije*. Mirovni inštitut: Ljubljana.

Lemm, K. M. 2006. Positive associations among interpersonal contact, motivation, and explicit and implicit attitudes towards gay men. *Journal of Homosexuality*, 51:79–99.

Meezan, W. in J. Rauch. 2005. Gay Marriage, Same-sex Parenting and America’s Children. *Future Child* 15(2): 97–115.

Miller, D. in Slater, D. (2000): *The internet: An Ethnographic Approach*. Oxford: Berg.

Mole, R. C. M. (2016): Nationalism and Homophobia in Central and Eastern Europe. V: K. Slootmaeckers, H. Toquet and P. Vermeersch (ur.), *The EU Enlargement and Gay Politics*. London: Palgrave, 99–121.

Morrison, M. A. in Morrison, T. G. 2002. Development and validation of a scale measuring modern prejudice toward gay men and lesbian women. *Journal of Homosexuality*, 43(2):15–37.

Morrison, T. G., Kenny, P., Harrington, A. 2005. Modern prejudice toward gay men and lesbian women: assessing the viability of a measure of modern homo-negative attitudes within an Irish context. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 131(3):219–250.

Patterson, J. C. 1992. Children of lesbian and gay parents. *Child Development*, 63:1025–1042.

Patterson, J. C. 2006. Children of Lesbian and Gay Parents. *Current Directions in Psychological Science*, 15(5):241–244.

Puar, J. (2007): *Terrorist Assemblages: Homonationalism in queer times*. London: Duke University Press.

Rowatt, W. C., LaBouff, J., Johnson, M. Froese, P., Tsang, J. A. 2009. Associations among religiousness, social attitudes and prejudice in a national random sample of American adults. *Psychology of Religion and Spirituality*, 1:14–24.

Rupp, M., Bergold, P. in Dürnberger, A. 2009. Kinder in gleichgeschlechtlichen Paarbeziehungen. V: Klaus A. Schneewind (ur.), *Familien in Deutschland: Beiträge aus familienpsychologischer Sicht*. Berlin: Deutscher Psychologen Verlag, 36–40.

Slootmaeckers, K., Kerremans, B., Adriaensen, J. 2014. Too Afraid to Learn: Attitudes towards Statistics as a Barrier to Learning Statistics and to Acquiring Quantitative Skills. *Politics*, 34 (2):191–200.

Sobočan, A. M. 2009. Istospolne družine v Sloveniji. *Socialno delo*, 48(1/3):65–86.

Stacey, J. in T. J. Biblarz. 2001. (How) Does the Sexual Orientation of Parents Matter? *American Sociological Review*, 66(2):159–183.

Takács, J. in Szalma, I. 2011. Homophobia and same-sex partnership legislation in Europe. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, 30(5): 356–378.

Verloo, M. 2005. Mainstreaming gender equality in Europe. A critical frame analysis. *The Greek Review of Social Research*, 117:11–35.

Weeks, Jeffery. 2003. *Sexuality*. London: Psychology Press.

Weinberg, George. 1972. *Society and the Healthy Homosexual*. New York: St. Martins Press.

Whitely, B. 2009. Religiosity and attitudes towards lesbians and gay men: a meta-analysis. *International Journal for the Psychology of Religion*, 19:21–38.

Wood, P. B. in Bartkowski, J. P. 2004. Attribution Style and Public Policy Attitudes Toward Gay Rights. *Social Science Quarterly*, 85(1):58–74.

Zaviršek, D. in Sobočan, A. M. 2012. *Mavrične družine grejo v šolo: Perspektive otrok, staršev in učiteljic*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

